

ІВАН ГУМЕНЮК

МОЇ СПОМИНИ

**(ДО РОЗВИТКУ ОРГАНІЗОВАНОГО ЖИТТЯ
УКРАЇНЦІВ У СХІДНІЙ КАНАДІ)**

ТОРОНТО, КАНАДА

1957

МОЇ
СПОМИНИ

IVAN HUMENIUK

MY RECOLLECTIONS

dealing with the cultural and social development
of Ukrainians in Eastern Canada.

TORONTO, CANADA

1957

ІВАН ГУМЕНЮК

МОЇ СПОМИНИ

(ДО РОЗВИТКУ ОРГАНІЗОВАНОГО ЖИТТЯ
УКРАЇНЦІВ У СХІДНІЙ КАНАДІ)

ТОРОНТО, КАНАДА

1957

ОДНОМУ ІЗ КАМЕНЯРІВ

(Замість передмови)

В останніх роках помічаємо дуже відрadne явище. Що-року на книгарських полицях появляються більші чи менші книги-спомини діячів великого українського Відродження, що почалося 40 років тому назад Великою Українською Революцією. Воно, те Відродження, охопило мільйонові маси українського населення не тільки на рідних землях, але українську еміграцію, розсіяну майже по цілому світі.

Велике Українське Відродження гучним відгомоном відбилося поміж українцями по цілій широкій Канаді. Із усяких рутенців, русинів, австріяків, буковинців, малоросів і т. п. вони перетворилися в Канаді на український моноліт, вартісну частину не тільки у всеукраїнському, але також і в канадійському масштабі. Поміж тутешньою українською спільнотою повиростали визначні діячі, свідомі своїх завдань. Вони поза своїми щоденними заробітковими зайняттями для куска хліба будували церкви, народні доми, організували видавництва, розбудовували українську пресу, дбали про добре виховання своїх дітей та прикладали свої руки до всякої громадської праці, маючи на меті допомогу визвольним змаганням українського народу та добробут Канади.

Історія канадійських українців від часів перших поселенців цікава й багатогранна. Вона в деяких випадках свідчить про великі зусилля, часові заломання й великі успіхи. Успіхи канадійських українців йшли в парі з успіхами цілого українського народу. Вони, ці успіхи, визнані нашими канадійськими співгромадянами і будуть напевно визнані модерною історією відродженого українства.

Друкованих матеріалів для історії канадійських українців подостатком. Для цього можуть послужити річники нашої преси, протоколи з діяльності наших церковних і світських установ, всякі неперіодичні друки, летючки тощо, а нарешті спомини наших свідомих громадських діячів. Багато таких споминів вийшло друком, а

багато недрукованих зберігається по бюрках їхніх авторів.

Автор цієї книжки не бажав, щоб спомини з його життєвих переживань і дослідів та про його 50 творчих років у Канаді припадали пилю недрукованими. І він добре зробив, що видав їх окремою книжкою. В них багато цікавого й цінного матеріалу. Вони показують нам особу самого автора, що у своїй невсипущій діяльності дуже нагадує нам Франкового "каменяра". Присвятив він свої руки й своє скромне знання до всяких громадських творчих починів, які він уважав корисними для добра української спільноти в Канаді. Він заслуговує на справжню пошану, бо для цього, щоб працювати для своєї родини, дбати про краще виховання своїх дітей і виконувати совісно добровільно на себе наложені громадські обов'язки, треба справді каменярського духа й самопосвяти.

Многогранну громадську працю автора громадянство належно оцінило. На недавніх ювілейних святкуваннях, що відбулися в Торонті з приводу 70-річчя його народин і 50-річчя побуту в Канаді численні співпрацівники по громадській праці належно вшанували його. На цей ювілей прийшло багато привітальних телеграм і писемних привітів від багатьох українських установ поза Торонтом та численних визначних українських діячів з Канади, Америки й Європи. З-поміж тих привітів варто згадати привіти від президента д-ра Вітвицького, С. Довгаля, заступника голови Виконного Органу УНРади та інших установ, що продовжують світлі традиції Української Народної Республіки. Прийшов також писемний привіт від сучасного найвизначнішого українського письменника Уласа Самчука, який у кількох реченнях найкраще схарактеризував особу ювілята й автора цієї книжки. Уривком з цього привіту варто закінчити цю передмову:

"Люде Вашого духового складу, Вашого розуму і серця завжди творили і творять животворче ядро кожного народу і кожного суспільства. Ваша невсипуща господарська ініціатива і енергія, Ваш завжди живий суспільно-громадський дух, Ваш активний патріотизм висувають Вас у передові ряди тих людей, які дають життя, порядок, добробут, лад і мир."

Гр. Мазурик.

В С Т У П

В цьому році минуло 50 літ мого життя в Канаді. Доля судила мені не тільки прожити цей час у Канаді, але й провести його у різнорідній громадській праці і не одну свою цеглину доложити до будови того громадсько-національного дорібку, який своєю тяжкою піонерською працею створили українці в Канаді.

Багато людей, яким я часами оповідав про свої піввікові переживання в Канаді, піддавали мені думку написати бодай короткі спогади з моєї минувшини і зареєструвати в них факти, що мають те чи інше значення для історії українського поселення в Канаді.

Роблю це, нотуючи в цих спогадах найбільш яскраві моменти, що залишилися в моїй пам'яті. В цих спогадах я дуже мало присвячую уваги двом організаціям, що в будові життя української спільноти в Канаді відігравали домінуючу роль. Ними є Союз Українців Самостійників і Український Народний Дім в Торонті. Присвячую їм мало уваги не тому, що не доцінюю проробленої ними праці, а тому, що праця їх уже зареєстрована в багатьох українських публікаціях.

Оскільки ці мої спогади дадуть читачеві щось нового і цікавого, то лічимо, що цей мій скромний обов'язок перед українською громадою я виконав.

Автор.

Іван Гуменюк.

Хоч в цьому році минуло вже 50 літ мого побуту в Канаді то, однак, я не можу зачислити себе до тих перших піонерів-імігрантів, що походили з села Поточиська, повіт Городенка в Західній Україні, котрим доля судила першими залишити рідне село та виїхати до Канади для поліпшення своєї долі.

Пригадую, що в першій групі моїх односельчан, які виїхали до Канади в 1900 році, було п'ять родин. Вони продали свої господарства та майно і вибралися до Канади цілою родиною, покидаючи назавжди свій рідний край. З тих п'яти родин ніхто вже з Канади до свого села не повернувся. Також у тому самому році виїхало до Канади ще кілька самотніх мужчин, котрі свою родину залишили вдома. Такі здебільшого по двох або трьох роках побуту в Канаді верталися назад. Залишалися найдовше в Канаді лише ті, що виїздили з дому нежонатими.

Однак в перших роках еміграції до Канади з мого села виїхало не багато людей: за п'ять літ може усього до 20 осіб. Охочих виїхати було багато, але бракувало їм відваги вирушити в далеку дорогу. Вони чекали відповідної нагоди і така нагода трапилася в 1906 році, коли чотирьох моїх односельчан, що були вже передтим у Канаді, вирішили їхати до Канади знову. Заплянований ними виїзд додав заохоти другим, бо тепер вже були провідники. До виїзду зголосилося 41 особа, в тому числі і я. І так 23 березня 1906 року, ще перед сходом сонця, ми сіли до потягу в Городенці і залишили рідне село.

ПОДОРОЖ.

Ми закупили свої "шіфкарти" через корабельного агента Вайнштайна. Він якимсь чином довідався, що в нашому селі є багато охочих до виїзду до Канади і одного дня прибув з Городенки до Поточиськ, зібрав зацікавлених у виїзді на площі перед корчмою і запропонував своє посередництво. Він обіцяв нам золоті гори. Для виїзду до Канади треба було мати пашпорти. Він обіцяв нам, що такі пашпорти ми в найкоротшому часі дістанемо. Ми всі

боялися морської хвороби і тому бажали, щоб наша подорож тривала якнайкоротший час, та домагалися, щоб вона відбулася по лінії Антверпен-Канада. Він і на це погодився. Дехто з нас вже зложив задаток іншому агентові, але Вайнштайн обіцяв нам ці гроші повернути. Ми остаточно умовилися, що кошт нашої подорожі виноситиме 145 австрійських корон (таку ціну жадали інші агенти), зложили по 10 корон задатку і Вайнштайн відіхав до Гроденки.

Але в дуже скорому часі ми переконалися, що всі його обіцянки нічого не були варті і що були вони звичайні-сенькою обманою. Нікому він не допоміг в справі набуття пашпорту. Квитки ми одержали на корабельну лінію австро-американську, котрої кораблі відпливали з морського порту в Трієсті, а прибували до Нью Йорку. В той час подорож з Антверпену до Нью Йорку тривала 10-12 днів. Наша подорож з Трієсту до Нью Йорку тривала 21 день. Ми заплатили Вайнштайнові ціну квитка до міста Форт Вілліяму, а одержали квитки лише до Содборі. Ріжниця в ціні виносила тоді щонайменше кільканадцять корон. Вайнштайн зробив це з розмислом, а не помилково. Видачу нам квитків він відтягав аж до останнього моменту, коли ми вже мали всідати до потягу. На наше зауваження про недокладне означення в квитках кінцевого міста нашої подорожі він обіцяв, що цю "помилку" в дальшій дорозі нам виправлять. Але її не виправили ані у Кракові, ані у Відні, де ми мали короткі зупинки у нашій подорожі, ані у Трієсті, де ми чекали на нашу дальшу подорож більше як два тижні.

В ЦЕРКВІ СВ. ВАРВАРИ У ВІДНІ.

Наше перебування у Відні ми використали для того, щоб відвідати церкву св. Варвари. Про цю, самотню тоді греко-католицьку церкву у Відні, ми чули багато. В неділю рано кількох нас вибралися в місто. Ніхто з нас не знав, де саме ця церква положена. Хтось поінформував нас, що така церква знаходиться у недалекій віддалі від того приміщення, де ми перебували. По довгих розшукуваннях ми знайшли її. З великою радістю ми увійшли до середини церкви, будучи переконаними, що це є церква св. Варвари. Увійшли ми до неї в той час, коли священник був на Вели-

кому Вхіді і стояв звернений обличчям до людей. Ми побачили, що він носить велику бороду. Ця борода нас поважно занепокоїла, бо ми знали, що борода носять лише православні священики. Виходило, що церква не є церквою греко-католицькою, а православною. А, як ми чули від наших греко-католицьких священиків, великим гріхом було зустрічатися з православними “схизматиками”, а не то що слухати їх Богослуження. І як скоро ми до цієї церкви увійшли, так ще скорше з неї вийшли. До церкви ми входили з радістю, а втікали з неї зі страхом.

Того дня по обіді ми знайшли одного молодого українця, що стало перебував у Відні, і він охоче погодився запровадити нас до церкви св. Варвари. При цій нагоді він показав нам також будинок австрійського парламенту, віденського музею, цісарський палац, костел св. Стефана й інші репрезентаційні віденські будівлі. Відвідали ми й костел св. Стефана і не спішилися з нього виходити, не мали страху там бути, хоч це й не був храм греко-католицький.

СЕЛО ПОТОЧИСЬКА.

Не раз я зупинявся над тим, що було причиною тому, що цьому несовісному агентові так легко вдалося обманути всіх нас, аж 41 особу. Ще можна було б не дивуватися, якби жертвою його обмани були молоді хлопці, яких у віці від 17 до 19 літ було в нашій групі 15 осіб. Вони не були обізнані в цих справах та цілковито покладалися на старших, яких було тут 26 осіб, а в тому і чотири особи, що вже перед тим були у Канаді.

І я легко приходив до переконання, що кількість осіб тут не грала жадної ролі. Цей несовісний агент мав перед собою неосвічених і беззахисних людей, міг їх легко ошукати і зробити з ними все, що мав на думці.

Село Поточиська мало в тих часах около 2,000 мешканців. Крім двох десятків латинників, що зачисляли себе до поляків, але говорили українською мовою, а також крім двох десятків жидів, — решта населення була українська. В селі була старенька одноповерхова школа і невеличка мурована церква. Коло церкви — велике пробоство з вигідним мешканням для священика. Були в селі також дві каплички, громадська канцелярія та велика

корчма. Але не було в тих часах у селі ані читальні, ані “Січі”, ані якогобудь іншого освітнього товариства. Понад 20 літ одна і та сама особа було стало війтом. Цей війт про добробут села не дбав, старався догодити польським панам, повітовій раді та староству. Таких людей у тих часах в Галичині називали “хрунями”. В сільській школі вчителем був один поляк і його жінка. Цей вчитель про науку дітей не дбав. Коли хтонебудь з батьків хотів свою дитину від науки увільнити, цей вчитель легко на це йшов, дитину випишував зі школи, а від батьків жадав за цю “фатигу” з’орати йому морг поля.

Також і священик на парафії в нашому селі був один і той самий на протязі 35 літ, аж до самої смерті. Пробовство мало великі господарські забудовання і 150 моргів поля. Крім цього священик мав великі доходи з ріжних потреб. На таку добру парафію в тих часах не міг дістатися священик — український патріот. Пригадую, як до нашого села прибув новий дяк, на прізвище Вербицький. Він на власну руку zorganizував хор, який в дуже скорому часі почав співати на всіх богослуженнях у церкві, виступав з концертом у Городенці, а також у містечку Чернилиці. В день іменин священика Вербицький вважав за доцільне відвідати його з своїм хором та відспівати йому многоліття. Але священик хору не прийняв, заявивши, що “цих співів він має вже забагато”. Вербицький відчув, що священик не бажає мати хору в своєму селі. Після цього випадку Вербицький далі дякував у селі, але хору вже більше не було.

Не було в селі тоді нікого, хто мав би хоч початки середньої освіти. Чомусь ніхто не приїздив до села ані з повітового міста Городенки, ані з інших місцевостей, щоб започаткувати якийсь культурно-освітній рух. Городенський повіт у тих часах вже належав до національно свідомих повітів у Галичині. В цьому повіті тоді було вже багато сел, в яких існували читальні “Просвіти” та товариства “Січ”. В самій Городенці існувало Товариство “Просвіта”, Народня Торгівля та інші українські осередки. Хтось стояв насторожі того, щоб село Поточиська затримати якнайдовше в темноті. І тому не дивно, що цю неосвіченість і беззахистність мешканців Поточиська могли так легко і безкарно використовувати не тільки агенти Вайнштайни, але й кожна безсовісна людина.

Коли ми згадуємо тут цей низький освітній рівень села перед першою світовою війною і в часі тієї війни, то не можемо поминути одного світлого моменту в українській історії, що в ґрунтовний спосіб змінив цей стан річей, — зриву українського народу до боротьби за свою незалежну українську державу. Він не до пізнання змінив і наше село. Воно дістало до школи українських учителів, зайшла зміна на становищі священника, був змушений уступити старий вїт. В селі було збудовано читальню, в будові якої прийшли з допомогою односельчани, що перебували в Канаді. В селі заіснував аматорський гурток, постав кооперативний склеп, було збудовано великий двоповерховий будинок для школи. Поточиська стало можливо єдиним селом у Галичині, що мало свої водопроводи.

ВИЌД З ТРІЄСТУ.

Коли ми приїхали до Трієсту, застали там велике число емігрантів, що чекали на корабель. Всі вони були розміщені в бараках. В цих бараках розмістили і нас. Приміщення було брудне, але їжу давали непогану. Тут перебули ми поверх двох тижнів.

У день нашого виїзду нас зібрали на площі, поділили на маленькі групи, по шість осіб у кожній. Кожна така група дістала своє число. По цих числах нас пізніше завжди викликали, коли давали нам поживу на кораблі. Потім малими човнами відвозили нас до корабля, що стояв далеко від берега на відкритому морі. На кораблі кожній такій шістці видали торбину, в якій було шість тарілок, шість горняток до чаю, ложок, видельців та дві більші миски, а, крім того, ще й невеличке барильце на вино. По двох нас з кожної шістки три рази денно мали ходити на кухню за поживою. Вина, що його нам при цьому давали, звичайно ніхто не хотів пити після того, як вже раз його попробував. Їжу ми мусіли їсти на палубі корабля, примостившись хто де міг, бо на кораблі їдальні не було. Це був тягаровий корабель, що привозив з Америки до Європи худобу та інші тягарі, а вертаючись забирав до Америки людей. Вода до питя на цьому кораблі була дуже тепла, тому не можна було її пити. Майже кожний з нас на морі хворував. Кожний пасажир мусів вставати о сьомій годині ранку і вийти на палубу, а лягати спати о дев'я-

тій годині вечора. Кому не спалося, мусів тихо лежати, бо після дев'ятої години не вільно було розмовляти навіть з своїм сусідом по ліжку. Було багато таких днів, що за їжою ніхто не ходив, бо всі були хворі.

Впродовж цілого часу нашої подорожі корабель плів похилений на один бік, і ми боялися, що ним далеко не заїдемо. Та після 21 дня нашої подорожі ми щасливо прибули до Нью Йорку. День відпочивали на маленькому кораблі, на який нас було переладовано, а потім, відбувши лікарський огляд, вирушили залізницею у дальшу дорогу. Два дні їзди і ми вже були в Канаді, в місті Содборі, хоч мали оплачену подорож до Форт Вілліяму. Тут наша подорож кінчилася.

ПЕРШІ КРОКИ В КАНАДІ.

Праці в Содборі для нас не було. Ніхто з нас не мав грошей, щоб їхати далі. Були серед нас такі, що мали кривих або знайомих у Форт Вілліямі і вони незабаром туди виїхали. Декому пощастило дістати працю в околицях Содборі при будові залізниці. Я належав до тих, що мали знайомих односельчан у Вест Форт Вілліямі і по трьох днях туди виїхав. Не всі мої односельчани мали працю, але більшість з них працювала при виладовуванні вугілля з кораблів. У цьому містечку в тих часах не було жадних фабрик. Певну кількість людей затруднювали елеватори, що очищували і переховували збіжжя для експорту. В самому Вест Форт Вілліямі я не міг дістати для себе праці, і тому виїхав за місто та почав працювати при будові залізниці. Під зиму я повернувся до Форт Вілліяму і занявся ладуванням вугілля до вагонів. Нагромаджене у великих кількостях вугілля загорювалося само від себ і його треба було скоро забирати. Тому й потрібна була більша кількість робітників. Так пройшла зима. Літом довозили вугілля кораблі із Зєдинених Держав Америки і при його виладовуванні було затруднено до 50 осіб, в тому числі і я. Платня за працю при вугіллі виносила 25 центів на годину, але й вона скоро скінчилася. Наступної зими вугілля вже не загорювалося і не було поспіху в його ладуванні. З ЗДА зимовою порою кораблі вугілля не довозили, тому і праці коло вугілля тієї зими не було. Одиноким виходом, щоб дістати працю в зимі, було виїхати на

роботу до ліса. На роботі у лісах можна було заробити від 25 до 30 долярів на місяць, але до лісу я не мав охоти йхати, і тому цілу зиму пробув без праці.

ЦЕРКОВНО-ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ.

В тих часах у Форт Вілліямі вже жило багато наших людей, але не було ще там ані української церкви, ані якоїбудь іншої української установи. Пригадую, що в 1907 році, перед Великодними Святами, відвідав Форт Вілліям греко-католицький священник Крижанівський. Він перевів Великодну сповідь, перебув кілька днів і, як тихо приїхав, так тихенько з Форт Вілліяму і виїхав. Чомусь не робив він жадних спроб організувати тут церковно-громадське життя.

Пізніше, по виїзді о. Крижанівського, появився у Форт Вілліямі також ніби священник, на прізвище Богонько. Одної неділі в приватному українському домі він відправив Богослуження. Представляв він себе за греко-католицького священника і в молитвах своїх згадував Папу Римського. По відправі проголосив він, що по полудні у тім самім домі відбудуться збори для організації церковної громади. На ці збори прибуло кільканадцять осіб. Та ще доки збори розпочалися, поміж присутніми почалися розмови, що той Богонько не є правдивим священником. Господар, в домі якого збори відбувалися, твердив, що Богонька пригадує з Вінніпегу, де Богонько грав на скрипці на христинах разом з іншими музикантами. Богонько від того не відмовлявся, але виразно до цього також і не признавався. Поміж присутніми настала метушня. Тієї неділі збори не відбулися. Богонько ще кілька разів відправляв недільні Богослуження, але вже в іншому приміщенні. Потім замахав цю свою "місію" і працював як столяр при будовах.

В 1910 році приїхав до Форт Вілліяму греко-католицький священник Дволіт, і на скору руку зробив навколо себе рух, що мав на цілі будову церкви. Він не скликав жадних зборів. Комітет будови складався з його власної особи. Ходив поміж людей та збирав пожертви і позики на будову церкви, завдаткував площу, замовив контрактора, і все це робив у великому поспіху, щоб, як він казав, митрополит Шептицький, який об'їздив тоді Канаду, переїж-

джаючи через Форт Вілліам, міг посвятити наріжний камінь церковної будови.

В день приїзду митрополита Шептицького до Форт Вілліаму на станцію вийшла група людей на чолі з о. Дволітом. Зі стації процесією пішли на площу, де відбулося Богослуження і був посвячений наріжний камінь. Митрополит Шептицький сказав коротку промову. На тому й закінчилася ціла урочистість посвячення площі. На другий день митрополит Шептицький виїхав до Вінніпегу, а два дні пізніше о. Дволіт виїхав до ЗДА. По його виїзді виявилось, що площа не була заплачена, що контрактор за свою працю по будові фундаментів нічого не одержав, і що зібрані на будову церкви фонди нікому не були передані. А чотири стіни церковної пивниці стояли на посміх людський більше як 20 літ. Нарешті їх було розібрано, а на площі побудовано інший приватний будинок.

Українську церкву в Форт Вілліамі було збудовано кілька літ після цього, але вже на цілком іншому місці. "Історичний" фундамент о. Дволіта хоч як довго стояв, то однак ніхто з пізніших греко-католицьких священників не звертав на нього уваги, хоч кожний з них щодня біля нього приходив. А самий, негідний священничого сану, поступок о. Дволіта мав свої наслідки: довший час в наступних роках не можна було започаткувати у Форт Вілліамі жадної праці ані на полі церковному, ані на полі культурно-освітньому. Люди наші вже нікому не довіряли, до всяких починань в громадських справах були упереджені, думали, що і цим разом хтось хоче їх знову обманути.

По кількох місяцях після зникнення о. Дволіта з'явився у Форт Вілліамі другий священник, о. Андрухович. Ніхто не знав з чийого доручення він прибув до нашого міста, бо українського греко-католицького єпископа тоді в Канаді ще не було. Деякі негативні риси особистого характеру цього старенького священника, як і наслідки побуту о. Дволіта у Форт Вілліамі, — були причиною того, що і він в справі зорганізування церковної громади нічого не зробив і по кількох місяцях з Форт Вілліаму виїхав.

ВЕСТ ФОРТ ВІЛЛІАМ.

Вест Форт Вілліам є віддалений від центру міста Форт Вілліаму три милі. Коли в Форт Вілліамі українці мешкали

в одній дільниці разом з іншими національними групами — зі словаками, італійцями, поляками тощо, — то у Вест-Форт Вілліамі вони мешкали окремою українською колонією. Перші українські емігранти осіли тут в першому році 20-го століття. Оселялися вони над річкою Каміністиква, около трьох миль від її гирла, при озері Супіріор. Тут одна з канадійських компаній, що спроваджувала вугілля із ЗДА, мала свою пристань для кораблів. При виладовуванні вугілля працювала певна кількість робітників, які відчували гостру потребу в мешканнях, бо навколо не було жадних мешкальних забудовань. Кампанія дозволяла будувати мешкальні будинки на її землі, і з цього дозволу робітництво широко користало. Доми будувалися дешеві і примітивні, переважно з дерева, бо ніхто не мав певности як довго він залишатиметься на праці в цій компанії. В кожному такому домі було від трьох до п'яти кімнат, а мешканців — від семи до десяти осіб. Господарство провадила господиня, якій кожний з мешканців платив від двох до двох з половиною долярів на місяць. Воду брали з криниць, які самі собі викопували. Опалу не бракувало, треба було лише його собі принести. Харчі брали в англійському склепі, раз на місяць за них розраховуючись. З кожним роком до нашої оселі прибували все нові і нові люди, що прибували з краю. В 1908 році тут знаходилося вже біля двадцяти таких українських забудовань, в яких мешкало около 150 мешканців. Хоч це наше "українське село" мало вигляд дуже бідненький, то одначе воно манило до себе кожного, як колись Запорозька Січ вабила до себе українських козаків.

В 1908 році я одружився і перенісся з Форт Вілліаму до цієї української оселі. Тут купив я старий будинок, який компанія перед тим уживала на своє бюро, відремонтував його і замешкав у ньому з своєю дружиною і братом Теодором, який у тому році приїхав з Старого Краю. Працював я потроху при виладовуванні рельсів з кораблів, які потім ладувалося на потяг і відправлялося далі на Захід Канади. Часами ми працювали і при виладовуванні вугілля. Одначе ані першої, ані другої праці не вистачало, щоб заповнити усі робочі дні.

В 1907 році дуже близько коло нашої оселі було збудовано фабрику, що виробляла залізні рури і колеса до вагонів. Вслід за цим одна компанія продажу реальностей поблизу цієї фабрики, а також у сусідстві з нашою осе-

лею, розparcelювала кілька акрів землі під будову житлових приміщень. Це було дуже начасі, бо вже в 1909 році всі ми, що мали свої забудовання на компанійній землі, дістали наказ на протязі двох місяців звідти випровадитися. Всі кинулися купувати парцелі і будувати на них нові приміщення. Парцелі купувалися на сплати в ціні 225 доларів за 25 x 125 стопів. Декому вдалося свої старі будови перенести на закупулену парцелю. Вкінці 1909 року на цих парцелях постало цілком нове українське село.

ЗАКУПЛЕННЯ ПЛОЩІ ПІД ЦЕРКВУ І ЗАСНОВАННЯ “ПРОСВІТИ”.

Маючи певність, що ми вже настало оселилися на закупленій нами землі, ми почали призадумуватися над тим, що тепер нам уже необхідно мати також церкву і читальню. Площа для будови церкви була в скорому часі закуплена. Вона виносила 125 x 125 стопів і коштувала 1,000 доларів. Готових грошей на закуп площі не було, і нам довелося перепровадити серед мешканців нашої колонії на цю ціль грошову збірку. Хоч усі тоді були бідні, хоч кожному з нас бракувало грошей, щоб сплатити борги за набуті парцелі і матеріяли для будови своїх приміщень, то одначе справа церкви нас всіх живо обходила і потрібна сума грошей для задаткування площі в дуже скорому часі була зібрана. Перепровадивши ще де-кілька збірок в пізнішому часі, ми цілковито сплатили площу. Все це зробила громада сама, бо священників тоді у Вест Форт Вілліямі не було.

Після церкви прийшла черга і на “Просвіту”. Ті самі, що не жалували свого гроша на церковну справу, мали близько до серця і справу культурно-освітню. Читальню “Просвіта” було засновано 26 грудня 1909 року. На організаційних зборах було присутніх 27 осіб. Новообрана управа товариства на першому своєму засіданні ухвалила вислати передплату на “Письмо Просвіти” і газету “Діло” до Львова, а також передплатити “Канадійський Фармер”. Було закуплено також певну кількість книжок у львівській “Просвіті” і тим започатковано бібліотеку.

Належить тут згадати й про те, що перед заснованням товариства “Просвіта”, у Вест Форт Вілліямі заходом кількох осіб було відіграно дві п’еси: “Страйк” Ів. Франка

і комедійку “Знімчений Юрко”. Ці дві п’єси були відіграні в одному приватному новозбудованому будинку, що був призначений для склепу. Обидві ті п’єси були повторені у Форт Вілліамі в залі К. Чехового. В цих п’єсах я виконував функцію суфлера, а моя дружина мала обов’язок придбати костюми для артистів.

В перших місяцях існування “Просвіти”, зимовою порою, членство охоче її відвідувало. Але літо принесло тут зміну: заряд перестав відбувати свої засідання, членство перестало до читальні заходити, не скликалося й загальних зборів, щоб перевибрати заряд. Причиною цього було те, що кілька місяців після заснування “Просвіти” в Вест Форт Вілліамі було засновано також “Руську Бесіду”, яка потім змінила свою назву на “Запорізька Січ”. Цим новим товариством деякі члени заряду зацікавились. Вони були того переконання, що члени “Просвіти” не повинні цікавитися церковними справами, бо то, як вони казали, є “справа попів”, що ті справи стоять на перешкоді людського поступу і таке інше.

Довгими роками у проводі “Запорізької Січі” стояв мій односельчанин В. Брилинський. Хоч він не мав навіть середньої освіти, то одначе був талановитий, начитаний та енергійний. В життя “Запорізької Січі” він вкладав багато своєї праці й ініціативи. Після першої світової війни багато членів цього товариства почали захоплюватися комуністичною програмою, змінили назву своєї організації і фактично стали на услуги червоної Москви. Брилинський мусів від того товариства відійти.

Здавалося, що в цих обставинах Т-во “Просвіта” вже перестало існувати, хоч ніхто її офіційно не розв’язував. Оживити діяльність “Просвіти” припало на мою долю. На скликаних мною зборах членів і прихильників Т-ва “Просвіта” було винесено ухвалу про відновлення діяльності “Просвіти” і вибрано новий заряд, який мені довелося очолити. І від того часу, кожного року на річних зборах членства, цей обов’язок покладалося на мене аж до 1924 року, коли я виїхав до Торонта. Для уможливлення “Просвіти” успішно вести її культурно-освітню роботу, було вирішено збудувати для неї свою власну домівку. Завдяки жертвенності членів, 10 жовтня 1911 року вже було куплено площу для будови просвітянського будинку. Коштувала вона 225 долярів. З початком 1912 року будинок “Просвіти” був цілковито викінчений і зданий до ужитку

Товариства. В цьому будинку містилася більша зала для зборів і різних імпрез, дві кімнати для бібліотеки, а з часом було добудовано і сцену для аматорських театральних вистав.

Перша домівка Т-ва "Просвіта" у Вест Форт Вілліямі, збудована в 1912 році.

Власне підприємство. Перша світова війна.

При кінці 1909 року я і мій брат Теодор заложили склеп споживчих товарів. Ми оба працювали і далі, а ведення склепу доручили одному нашому кривному, в будинку якого цей склеп містився. Однак скоро виявилось, що цей наш кривний цією працею не дуже цікавиться, та й саме приміщення склепу не зовсім надавалося до ведення цього інтересу. Довелося лізти у дальші борги і будувати приміщення для склепу на власній парцелі, де я вже

мешкав з своєю родиною. Ведення skleпу доручив братові, який після довгих вагань на це погодився. Він покинув працю, вдень провадив sklep, а вечорами ходив до школи вчитися англійської мови. Такий стан тривав два роки, аж доки я сам залишився без праці. В тому часі наш sklep вже остільки розвинувся, що міг дати zatrudнення для нас обох, але мій брат рішив зайнятися виключно наукою. По кількох місяцях він з успіхом здав іспит з 8 клас і це його ще більше заохотило до науки. Коли в 1915 році у Вінніпегу було засновано українську Бурсу ім. Адама Коцка, він виїхав туди. Там він мешкав у Бурсі, слухав викладів української мови й історії, а одночасно вчав до Каледжу, щоб одержати вищу освіту.

В тих часах ведення sklepів було оперте не на продажі за готівку, а на кредит. При цій системі продажу можна було завжди сподіватися і певних страт. Але в нормальних передвоєнних часах, коли моя skleпова клієнтеля мала працю, ці страти були мінімальні і sklep завжди давав більші заробітки, ніж їх можна було мати, працюючи у тій чи іншій фабриці. Але з вибухом першої світової війни в 1914 році зайшли тут поважні зміни. Мало хто з наших людей у тих часах мав вже канадійське горожанство, а тому їх було зараховувано до австрійських горожан. Канада перебувала тоді в стані війни також і з Австрією. Більшість наших людей опинилася тоді без праці тому, що на них дивилися, як на "ворогів" Канади, а також тому, що більшість підприємств скоротила своє виробництво і працю взагалі було трудно дістати. Самітніх мужчин забрали до воєнних бараків, родини залишилися на своїх місцях, але всі мали обов'язок зареєструватися у місцевої влади. Від цієї влади діставали вони й кредитові картки, якими платили в skleпах за закуплені ними харчові продукти. Родина, що складалася з шости осіб, діставала на тиждень кредитову картку на сім долярів, самітні — на доляр і десять центів. Справою одягу ніхто тоді не журився. З певною одяговою допомогою приходили протестанські церковні громади, але це не було безінтересовним. В таких обставинах наші люди пережили війну. Багато з моїх клієнтів не мали змоги заплатити мені своїх боргів, але помимо того мені вдалося моє підприємство вдержати і далі його успішно провадити.

Хоч світова війна і випроварила з рівноваги життя більшости з нас, то одначе і в тих часах ми не забували

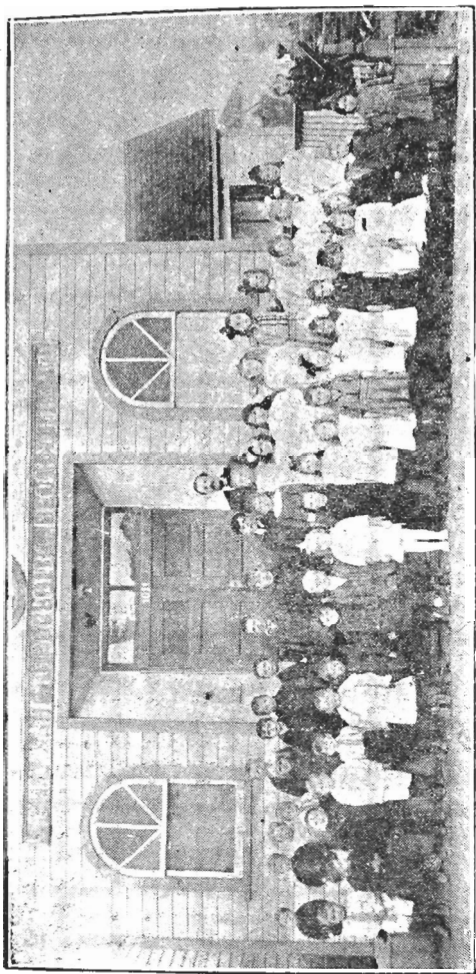
наших громадських обов'язків та дбали про те, щоб у "Просвіті" велася певна культурно-освітня робота. Справам "Просвіти" віддавав я весь свій вільний час, що залишався у мене після провадження мого підприємства.

В 1912 році відвідав Канаду представник Т-ва Рідна Школа д-р С. Демидчук. По дорозі до Вінніпегу він загостив до Форт Вілліяму. В день його прибуття я виїхав на стацію і забрав його до Вест Форт Вілліяму. В "Просвіті" чекали на нього всі наші члени. Вони мали на грудях синьо-жовті ленти. Тут його належно привітали, а потім вибралися цілим походом до Тов. "Запорізької Січі", де для обох товариств він виголосив доповідь про працю "Рідної Школи" у старім краю та про її значення для українців. Коли д-р Демидчук відїздив до Вінніпегу, я просив його розвідати та повідомити мене чи там робляться якібудь заходи до створення центрального просвітнього товариства, на взір Т-ва "Просвіти" у Львові. Розходилося мені про те, щоб маєтки окремих освітніх товариств були зцентралізовані і щоб нам, з-за браку центральних установ, не доводилося записувати маєтків наших товариств на трости. Я знав уже тоді, що в Західній Канаді деякі наші церкви і товариства мали багато клопоту зі своїми тростями. З Вінніпегу д-р Демидчук відписав мені, що там такого центрального товариства немає і що немає також виглядів, щоб воно в скорому часі було засноване.

Відвідини д-ра С. Демидчука, як також відозви "Рідної Школи", які ми діставали зі Львова, привели до того, що нами був заснований гурток "Рідної Школи", спільний для Вест Форт Вілліяму і Форт Вілліяму. Ми порозміщували по наших склепах пушки для збору пожертв на "Рідну Школу", збирали фонди і при різних інших нагодах і кожного місяця зібрані суми відсиляли до централі "Рідної Школи" у Львові. В тому часі Товариство "Сокіл" у Львові закупило землю під український город. Не забували ми і про справу допомоги "Соколові" та час від часу висилали і свої пожертви на закуп нових "метрів" українського города.

Розуміючи вагу "Рідної Школи" у старому краю, ми, тим самим, не могли занедбувати цієї справи у Канаді. Вже в 1914 році у Вест Форт Вілліямі ми заклали українську школу, до якої вчашало кільканадцять наших дітей. Тоді це була перша й одинока українська школа в цілій околиці. На початках у школі вчителювало двох наших

старших членів, а потім ми вже утримували й вчителів, що мали вищу освіту. В перших роках після першої світової війни у нашій школі ми вже мали понад 80 дітей, котрі після науки в канадійських школах приходили до дому "Просвіти" і вчилися української мови і українознавства взагалі.

Рідна школа при Т-ві "Просвіта" у Вест Форт Вілліам, Онт., у 1914 році.

Свято Шевченка.

В 1914 році весь український народ, де лише це було можливим, величаво обходив 100-ліття уродин найвизначнішого сина України — Тараса Шевченка. Наша "Прос-

віта” також вшанувала його пам'ять святочним концертом. Здається, що саме Провидіння хотіло, щоб наше свято в честь великого генія українського народу випало якнайкраще. Товариство наше не мало хору. Почув я, що у Форт Вілліямі з'явився дяк, на прізвище Чорнобай. Кажали, що він зможе організувати хор. Я відвідав його і він радо на це погодився. На парафії у Форт Вілліямі був у той час о. М. Кінаш, щирий український патріот. Довідався він, що наша “Просвіта” хоче влаштувати свято Шевченка і сам до нас зголосився з своєю допомогою. Концерт відбувся 14 червня 1914 року і випав якнайкраще. Програма його складалася з вступного слова, чотирьох хороших пісень, доповіді про життя і літературну творчість Тараса Шевченка, деклямації “До Основ'яненка”, яку з великим почуттям виголосив о. Кінаш, і його ж кінцевого слова, Трохи пізніше таке саме свято було уряджене і в Форт Вілліямі. Там також виступав наш хор, а о. Кінаш мав доповідь про життя і літературну творчість Тараса Шевченка.

Було ще у нас бажання, щоб ці 100-літні Шевченківські Роковини відзначити і в інший спосіб. Управа Т-ва “Просвіта” в Вест Форт Вілліямі звернулася до управи міста Форт Вілліяму з проханням назвати одну з вулиць у нашій дільниці іменем Тараса Шевченка. Відповідного листа в цій справі доручив я 14 лютого того року. Управа міста розглянула наше прохання і ми одержали відповідь, в якій повідомлялося, що управа міста радо наше прохання узгляднила б, але має намір всі назви вулиць замінити незабаром числами, як це має місце в багатьох містах ЗДА. Але зчасом ми переконалися, що це була не щира і “дипльоматична” відповідь. Місто Форт Вілліям і до сьогодні жадної реформи в назвах своїх вулиць не впровадило.

В 1914 році були спроби, щоб “Просвіту” і “Запорізьку Січ” злучити в одно товариство, але до злуки не дійшло. І добре, що так сталося, бо трохи згодом члени “Запорізької Січі” дуже “почервоніли”, змінили назву свого товариства і дому, перейнялися програмою Леніна і Сталіна та відверто виступали проти тих цілей, для яких їхнє товариство було засноване.

Будова церкви у Вест Форт Вілліямі.

Хоч площа для будови церкви у Вест Форт Вілліямі була скорше закуплена, як площа під читальню “Просвіта”, то одначе будинок “Просвіти” був чотири роки скорше побудований, ніж будинок церковний. Члени “Просвіти”, що цікавилися справою церковною, не були в силі ці дві справи одночасно виконати. Тим більше, що справою будови церкви у Вест Форт Вілліямі повинні були також поцікавитись священники, що вже були тоді на парафії у Форт Вілліямі. Були вигляди, що о. М. Кінаш допоможе у тій справі, але його короткий побут у Форт Вілліямі не дав змоги з ним це діло розпочати. Інші священники, що у Форт Вілліямі були перед ним і після нього, справою будови церкви не цікавилися. В 1916 році ми розпочали будову церковного будинку самі, хоч на парафії у Форт Вілліямі тоді був о. Ірха. Ми мали вже трохи досвіду, набутого при будові дому “Просвіти”, і тому церковний будинок був скоро збудований. Збудували ми його на протязі одного літа. Обслуговував нашу громаду той самий священник, що був у Форт Вілліямі.

Будова нового дому “Просвіти”.

По скінченню будови церкви нам не довго довелося відпочивати. Наша громада поволі розросталася. Старий будинок Т-ва “Просвіти” був уже замалий, щоб задоволити всі її потреби. Треба було конче якось цьому зарадити. Особливо відчувалася потреба поширення сцени для театральних вистав. Вкінці 1917 року ми приступили до будови нового будинку “Просвіти”. Старий будинок пустили на розігравку, з якої ми дістали кілька соток долярів. Трохи готівки зібрали. З тим й розпочали нову будову.

В той час на парафію до Форт Вілліяму і Вест Форт Вілліяму прибув новий греко-католицький священник — о. Крупа. Він одразу поставився до Т-ва “Просвіти” неприхильно. Не був вдоволений з того, що маєток Т-ва не був записаний на церковну корпорацію. Виступив о. Крупа проти “Просвіти” саме тоді, як ми розпочали нову будову. І цей його виступ для всіх нас був великою несподіванкою, бо члени “Просвіти” дбали не лише про розвиток своєї організації, але й від самого початку піклувалися також церковними справами. Без пересади і хвальби

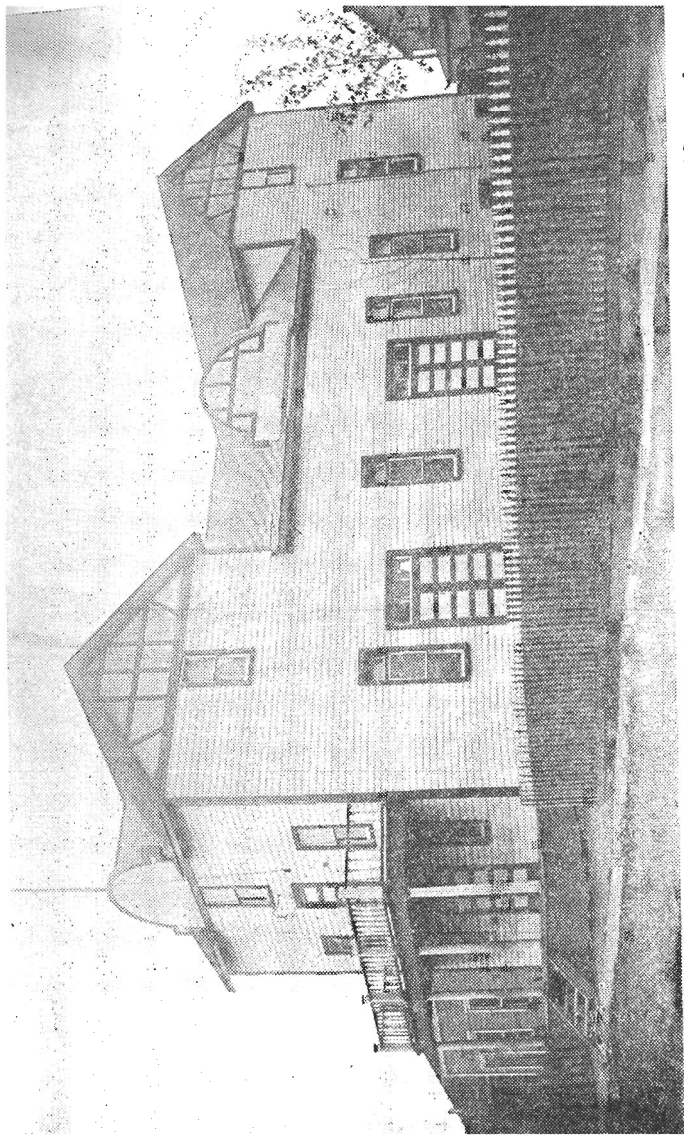
можна сміливо ствердити, що члени заряду “Просвіти” допильнували того, що площа для будови церкви була сплачена, що церковний будинок було побудовано, і що весь той маєток без жадного примусу, добровільно, був записаний на церковну корпорацію. Все це було зроблено без помочі будь-якого греко-католицького священика в тій місцевості.

Одного дня я вибрався до Форт Вілліяму, щоб відвідати о. Крупу і дати йому докази його несправедливого поступовання супроти Т-ва “Просвіти”. Я представив йому, що ми самі і добровільно записали на церкву п'ять лотів площі, в той час, як на “Просвіту” було записано лише один. Я з'ясував йому також, що в нашій місцевості ніхто більше, а тільки члени “Просвіти” піклуються церковними справами, що тільки завдяки їх старанням і жертвності церковний маєток було придбано і т. ін.

Щоб підкреслити той факт, що я маю моральне право цю справу порушувати, я нагадав о. Крупі, що саме я, як голова Т-ва “Просвіти”, найбільше причинився до того, що площа, на якій побудовано церкву, була записана на церковну корпорацію. На сторінках львівського “Громадського Голосу” в 1914 році була вміщена стаття О. Задоревича — тодішнього члена “Запорізької Січі”, в якій мене власне в цьому обвинувачувано. Я нагадав о. Крупі також і те, що статут “Просвіти” не забороняє священикам належати до цього Т-ва, в рядах якого ми всі дуже радо його прийняли б.

Не вдалося мені о. Крупу тоді переконати. Він і далі стояв на своїому становищі і раз назавжди кинув кість незгоди поміж членами “Просвіти” і греко-католицькою церквою. Його домагання записати просвітянське майно на церкву члени “Просвіти” відкинули, і ще з більшим запалом взялися за справу будови нового дому для свого Т-ва, який незабаром був цілковито викінчений.

Отець Крупа діяв далі. Він з кількома особами заложив нове Т-во “Зоря”, за сто долярів десь купили старий будинок, перетягли його на церковну площу і там поставили. Будинок цей не дуже пасував до церковної будови і дуже їй шпетив. Згадане нами тут поводження о. Крупи довело до того, що члени “Просвіти” покинули греко-католицьку церкву і в пізніших роках приєдналися до української православної церкви.

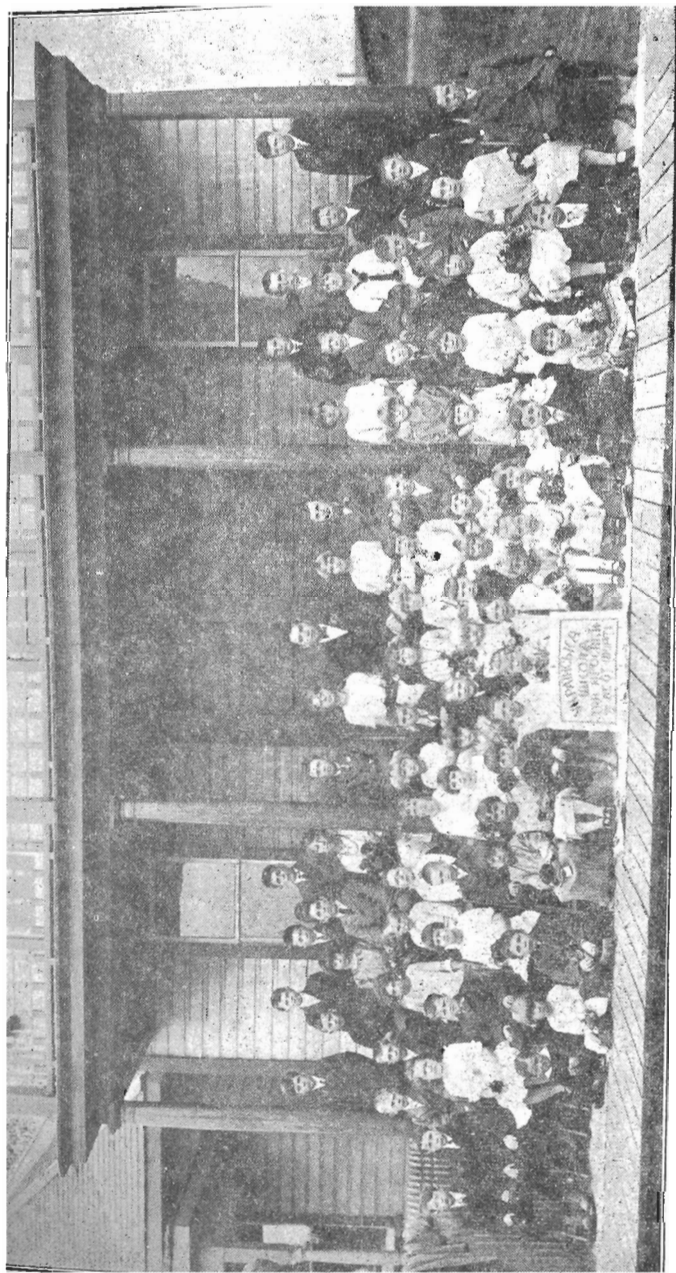
Дім Т-ва "Просвіти" у Вест Форт Вілліям, Онг., збудований в 1918 році.

Багато наших галицьких українців, і найбільше з нової еміграції, не раз дивувалися, як то могло статися, що ми покинули греко-католицьку церкву і перейшли до православної. Факти, які я тут навів, були характерні не лише для нашого терену. Таке саме діялося тоді в цілій Канаді. Поступовання і тактика тодішніх декотрих греко-католицьких священиків, а також і самого єпископа М. Будки, відсували свідомих українців від католицької церкви. Багато наших свідомих людей у тодішні часи поруч з культурно-освітньою справою займалися й справами церковними. Багато з них без участі священиків, яких тоді мало було, будували й церкви. Але у своїй праці вони керувалися засадою: “Віддай Богові Боже, а цісареві — цісареве”, інакше кажучи — священики мають керувати справами церковними, а світські люди-установами світськими.

В новому і вигідному будинку Т-во “Просвіта” провадило широку культурно-освітню діяльність: уряджувало відчити, концерти, театральні вистави, а також присвячувало багато уваги науці дітей у рідній школі. Не відмовляло Т-во своєї помочі і старому краєві, як також українським інституціям у Канаді, як Бурсі Адама Коцка у Вінніпегу, Інституту Петра Могили в Саскатуні, Українському Червоному Хресту й іншим.

В 1919 році відбулося в домі “Просвіти” загально-українське віче в справі збірки на Український Червоний Хрест, якого ціллю у Канаді було нести поміч нашим братам у старому краю. Головним промовцем на тому вічу був старенький д-р Сіменович з Шікаго. Таке ж віче в тому самому дні було влаштоване і в Форт Вілліамі. На тих двох вічах було зібрано около 1,400 долярів. Трохи пізніше, на заклик Центрального Комітету Українського Червоного Хреста у Вінніпегу, було створено у нас місцевий комітет, спільний для Вест Форт Вілліаму і Форт Вілліаму. Цей Комітет в 1922 році зібрав для Українського Червоного Хреста \$2,334.48, які й було переслано до централі у Вінніпегу.

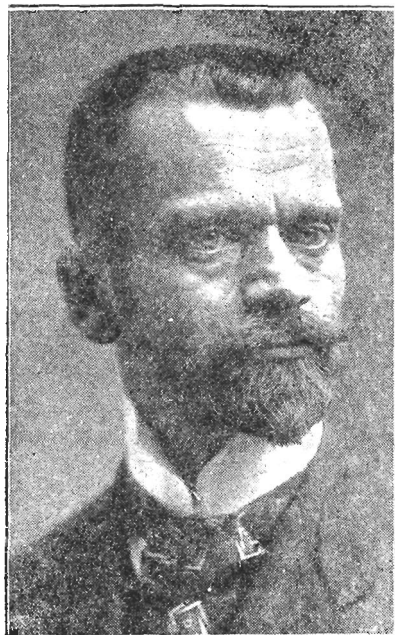
В тому самому році Т-во “Просвіта” вітало в своїм домі представника Західньої Української Народньої Республіки — д-ра Осипа Назарука. На тому вічу д-р Назарук говорив про справу Позики Національної Оборони. До збірки апелював я. Наші члени і прихильники зложили тоді готівкою около 400 долярів.

Рідна Школа при Т-ві "Провіта" у Вест Форт Вілліам, Онт. по першій світовій війні.

Відкриття домівки Т-ва “Просвіта” у Порт Артурі.

Також лише три милі, але на схід від Форт Вільяму є положене місто Порт Артур. Своім обшаром і кількістю населення воно трохи менше, як Форт Вільям. Ці обидва міста положені так близько одно від одного, що мають вигляд одного міста. Часами їх називають “твин-ситі”.

Проф. Іван Боберський,
голова Сокола Батька у Львові. В Канаді після першої світової війни —
представник Української Західньої
Республіки.

У Порт Артурі українці почали оселяватися трохи пізніше, як у Форт Вільямі і в значно меншій кількості. Зчасом, за прикладом вест-форт-вільямських і форт-вільямських українців, вони і в себе зорганізували Т-во “Просвіта”, яке в 1918 році спромоглося вже на свою власну домівку. Відкриття цієї домівки відбулося 15 квітня 1918 року. В ньому взяли участь всі члени нашої “Просвіти”, а також наш хор под керівництвом М. Каралаша, що вчителював у нашій рідній школі. На мене припав обовязок виступити з привітом від нашого Т-ва “Прос-

віта". Наша масова присутність на цьому святі піднесла на дусі членів порт-артурської "Просвіти", бо вони мали яскравий доказ, що у своїх починаннях культурно-освітньої і громадської праці вони не є самі і що завжди можуть покладатись на поміч вест-форт-вілліямських українців.

Перше Листопадове Свято у Вест Форт Вілліямі.

4 листопада 1923 року відбулося перше Листопадове Свято, яке було організоване спільними силами Вест Форт Вілліяму, Форт Вілліяму, а також Т-ва "Зоря". Головним промовцем на цій імпрезі був проф. І. Боберський, що у тому часі перебував у Канаді, як відпоручник старого краю. На наше запрошення він приїхав з Вінніпегу, де мав свій сталий побут. У півторагодинній промові він, як учасник українсько-польської війни, образно представив нам листопадовий зрив українського народу до творення своєї власної незалежної держави, а також проаналізував і ті причини, що не дозволили українцям вдержати ці здобутки незабутніх листопадових днів.

На тому вічу було переведено збірку на українських інвалідів. Було висловлено також думку, що ці листопадові дні українське громадянство повинно рік-річно згадувати та відзначати їх відповідними урочистими імпрезами.

Інтерв'ю польського консула.

В 1921 році, саме на наші Різдвяні Свята, у Форт Вілліямі проїздом зупинився польський консул, що стало перебував у Вінніпегу. Він мав розмову з редактором форт-вілліямської газети "Таймс Джорнал", в якій висловився, що в Західній Канаді в тих часах перебувало 227 тисяч польських горожан. Знав я, що цей консул до цього числа зараховує і наших українців. Ця заява мене обурила. На рідних землях український нарід проливав свою кров, щоб жити своїм вільним, незалежним державним життям і раз назавжди позбутися всякого чужого панування, а тут у вільній Канаді цьому консулові не забракло відваги не тільки затаїти всі ці факти, але й зачислити українців до польської етнографічної маси. На заяву консула я зареагував, помістивши мої спростовання і вияс-

нення у тій же газеті. Вони були вміщені 10 січня 1921 року і мали наступний зміст:

Monday, January 10, 1921.

Editor Times-Journal:

Sir: — Your issue of Jan. 7th, contains the report of an interview with Mr. Waleryon Bukowiecki Olszewiski, consul of the republic of Poland for Canada, in which are stated some interesting facts. I would like to draw the attention of your readers to his figures, however. He says that there are 227,000 Poles in Western Canada. Now according to the 1911 census, there were in the whole of Canada at that time 129,103 Austrians, 33,365 Poles, and 43,142 Russians, making a total of 205,610.

Even allowing for the immigration, for three years before the war, Mr. Olszewiski would be claiming all the Slavic population for Western Canada as his own. According to the 1919 census of Fort William, there were 601 people who claimed to be Poles, 1,818 who claimed to be Ukrainians and 536 who claimed to be Austrians. If we are to judge the present rearrangement of the Slavic people of Canada under the new national adjustment in Europe by the latest and most accurate census of our own city, Mr. Olszewiski will find that he has a very small number of people under his care, unless he expects Canada to assist him in his efforts to denationalize the Ukrainian people, who, according to every authority, form the largest Slavic group in Canada.

Yours truly — J. Humeniuk.

Також до “Українського Голосу” у Вінніпегу я вислав статтю на цю тему. Вона була поміщена на його сторінках 2 лютого 1921 року.

Легалізація “Просвіти”. Капеля О. Кошиця.

Стоючи на чолі заряду „Просвіти”, я весь час думав про те, що її маєток належить в той чи інші спосіб забезпечити, щоб з ним колись не сталося так, як це сталося з маєтком Т-ва “Запорізька Січ”, члени якого стали виразно на услуги червоної Москви, а тим самим і маєток цього Т-ва було обернено на цілі цілковито протилежні тим, для яких він був призначений.

Зимовою порою 1923 р. згорів мій склеп. Відбудувати його серед тяжких морозів було трудно і я цю справу відложив до весни. Маючи багато часу, я розпочав підготовчу працю, щоб “Просвіту” заінкорпорувати. В цій справі багато допоміг мені п. Ю. Ситник, що тоді вчителював у нашій рідній школі. Переклали ми статут “Прос-

віти” на англійську мову, виготовили відповідну аплікацію на чартер і вислали її до парламенту в Торонті. Аплікація наша була прийнята і “Просвіта” вже в тому році дістала свій чартер. По ньому живе вона й по нинішній день, сумлінно виконуючи ті завдання, для яких була заснована.

Свій вільний час у тому році я використав ще й для того, щоб взяти участь в Просвітньо-Економічному Конгресі Українців, що в днях 13-14 грудня того року відбувся у Вінніпегу. На тому Конгресі я мав приємність і честь репрезентувати нашу “Просвіту”, а також ще раз почути нашу славну Українську Капелю, що під керівництвом незабутнього Олександра Кошиця виступала тоді у Вінніпегу.

Перший раз почути Капелю О. Кошиця довелося мені ще в листопаді того 1923 року в залі Мессі Гол у Торонті. Це був її перший виступ на канадійській землі. Сидячи в переповненій залі Мессі Голу, я почував себе щасливим, а поява Української Капелі на сцені витиснула сльози радощі на моїх очах. Мушу признатися, що це була одна з найбільш радісних хвилин у моєму житті.

Дещо з моїх переживань у Торонті.

Мій приїзд до Торонта на виступ Капелі О. Кошиця був також моїми першими відвідинами цього міста. Мій брат Теодор жив уже тоді в Торонті і провадив свою адвокатську канцелярію. В своїх листуваннях зі мною він не раз заохочував мене, щоб я перенісся до Торонта, де клімат був далеко лагідніший, ніж у Форт Вілліамі і де також були далеко ширші перспективи для всякої культурно-національної і громадської праці. Але головним аргументом, що промовляв за доцільність мого переїзду до Торонта, було те, що діти могли мати тут ліпшу нагоду дістати вищу освіту.

До Торонта я перенісся 23 травня 1924 року. Вже в перших днях мого побуту у цьому місті почав я приглядатися до життя місцевих українців та до їх здобутків як на полю громадському, так і на економічному.

В тому часі в Торонті було лише два українських товариства. Жадне з них не мало своєї власної домівки. Товариство “Просвіта” ім. І. Франка, в західній частині міста,

люкувалося в салері під греко-католицькою церквою. В центрі міста, в полудневій його ділянці, існувало також Т-во "Просвіта", що в пізніших роках прийняло назву — Український Народний Дім. Це товариство наймало малий льокаль при вул. Кінг, а тим самим не могло також широко розгорнути своєї діяльності. Діяльність цієї "Просві-

Капеля О. Кошиця в 1923 р. на виступі в Торонті. ОНГ

ти" почала активізуватися з приїздом до Торонта вже покійного нині Ю. Гассана, якого було запрошено на диригента хору. Хор під його керівництвом значно збільшився і в скорому часі придбав собі добру славу не лише в Торонті, але й у цілій східній Канаді. Завдяки старанням Ю. Гассана і В. Кухти в 1925 році приїхав з Європи до Торон-

та В. Авраменко, який при "Просвіті" заложив школу українських танців. Хор Ю. Гассана і школа танців В. Авраменка дуже спопуляризували "Просвіту" серед місцевого українського населення і причинилися до збільшення її членства. "Просвіта" була змушена шукати для себе ширшого і вигіднішого приміщення. Вона два рази зміняла свій льокаль, а в 1927 році закупила великий старий будинок, який відреставрувала відповідно до своїх потреб і розпочала тут свою діяльність вже як Український Народний Дім.

Юрій Гассан,
член Капелі Кошиця і диригент хору
Народнього Дому в Торонті в 1925 р.

Не мали в той час у Торонті своїх власних приміщень і українські товариства большевицької орієнтації. Не багато було тоді в Торонті і українських бізнесових підприємств. В центрі міста існувала книгарна "Просвіти". В тім самім льокалю була уміщена невеличка друкарська машина. У сусідньому будинку містилося бюро продажу "шифкарт" і ріжних інформацій. По другому боці вулиці містилася ще одна друкарня, що мала українські черенки, власником якої був також українець. До цього треба додати з пів тузина українських споживчих склепів в ріжних частинах міста, що містилися також в винаймлюваних приміщеннях, і одинокого представника вільних професій, яким був мій брат Теодор, що провадив власну адвокат-

ську канцелярію. Не пригадую, щоби хто-будь з української молоді вчашав тоді на торонтонський університет.

В першу неділю по мойому приїзді до Торонта, 24 травня 1924 року, відбулося загальне віче в справі об'єднання українців Східньої Канади. Віче було скликане до залі під церквою на Західньому Торонті. Головним промовцем на вічу був В. Босий. Він приїхав до Торонта в квітні того року і представляв себе за учасника українських визвольних змагань і як уповноваженого заступника українських високих шкіл у Львові. На тому вічу було обрано "Комітет Українців Східньої Канади", до якого увійшли: М. Кунікевич, Т. Гуменюк, о. Сарматюк, М. Гужда, Д. Возьний, В. Прихода і В. Босий, як організатор. На першому засіданні того комітету було винесено ухвалу кооптувати і мене в склад членів комітету в характері скарбника.

В діяльності новозаснованого Комітету Українців Східньої Канади в перших місяцях його існування слід відмітити спроби видавання газети, що мала бути пресовим органом цього об'єднання. Ініціативу в цьому напрямку виявив В. Босий, надіючися, безумовно, що він буде редагувати цю газету. Комітет не довго зупинявся над так важною справою, як видавання газети. В дуже короткому часі було зібрано початковий уділовий капітал в сумі 250 доларів, зроблено угоду з друкарнею і вже 13 червня 1924 року вийшло в світ перше число нової газети, що носила назву — "Пробій". Але вже по перших двох числах "Пробою" можна було передбачати, що вік цієї газети не буде довгий. В. Босий, організатор і редактор в одній особі, не прямував до того, щоб наоколо газети об'єднати тоді вже існуючі товариства і організації Торонта та його околиць. Він почав пропагувати нову організацію — гетьманську Січ, наслідуючи цим д-ра О. Назарука, котрий таку організацію заложив в ЗДА і там її очолював. В. Босий почав засновувати Січові Т-ва гетьманської ідеології там, де вже існували давніші товариства, надіючися перетягти їх членство до гетьманської Січі. Ця практика В. Босого не знаходила прихильників в українських масах, а тим більше не могла вона знайти їх у самому Комітеті Українців Східньої Канади. Ті, що новозасновану газету могли фінансово підтримати, перестали нею цікавитися. По семи числах, вкінці серпня тогож 1924 року, газета "Пробій" перестала виходити. Цих сім чисел "Пробою" коштувало

українському громадянству \$785.57, а до того ще й три місяці змарнованого часу.

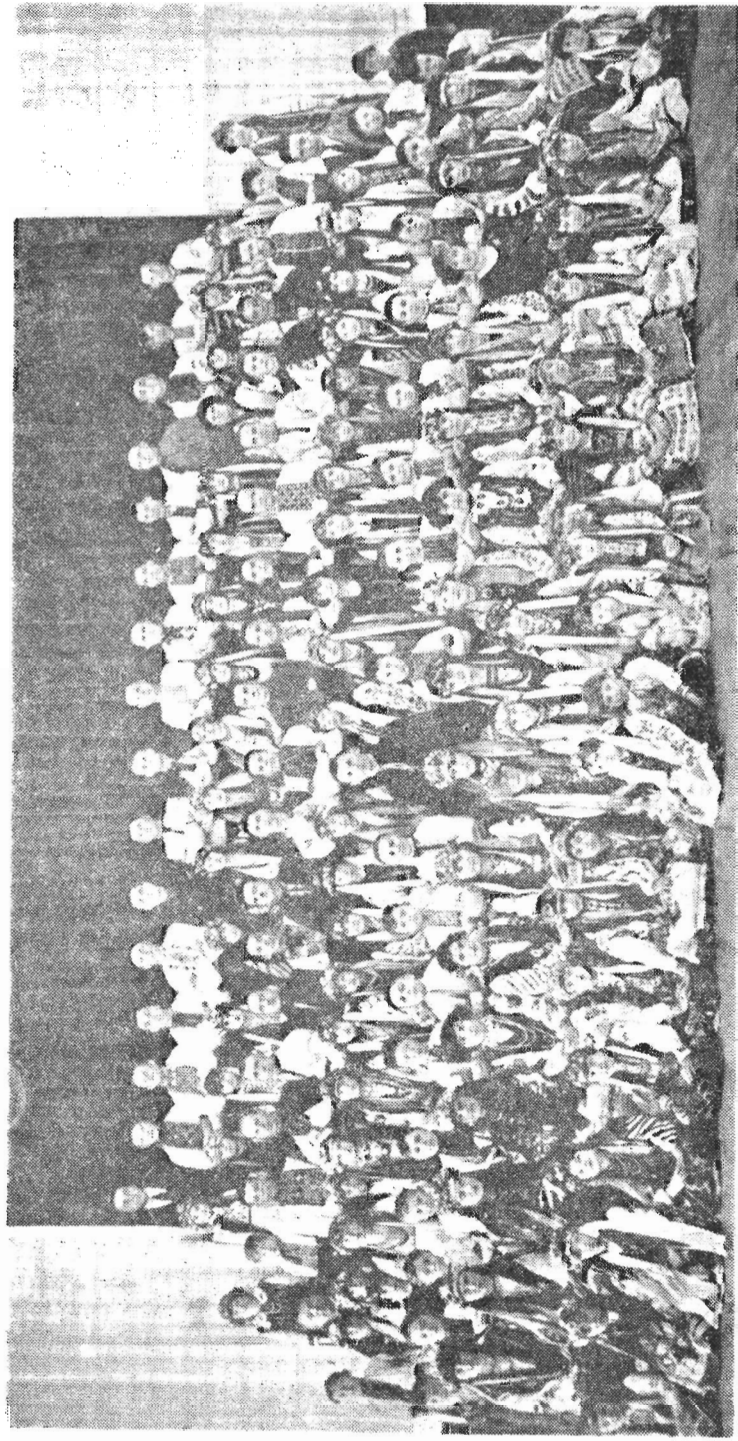
Рік 1926-ий, рік важливих подій торонтонських українців.

Одною з важких подій в життю українського населення в Торонті було товариство — Український Народний Дім, до якого вступили члени Т-ва “Просвіта”, зліквідувавши свою організацію. Український Народний Дім протягом довгих літ гуртував у собі все торонтонське національно свідоме українське громадянство. В тих часах був він справжнім амбасадором української справи не лише в Торонті, але й у цілій Східній Канаді.

Другою важною подією було заложення відділу Взаємної Помочі, що сталося 25 квітня того 1926 року. Організаційне зібрання відбулося в залі на розі вулиць Квін і Бетерст. Членами основоположниками були переважно члени Українського Народного Дому. На зборах присутнім був представник першого відділу Взаємної Помочі п. В. Довганик. До новозаснованого товариства вписалося на цих зборах 43 особи, а мені було доручено зібрати серед них встановлені грошові вкладки.

22 червня того року відбулися загальні збори членів Взаємної Помочі, на яких було обрано управу, якій я передав зібрані мною \$88.50 членських вкладок. На цих зборах приступили до Взаємної Помочі також члени Допомогового Т-ва ім. Шевченка, яке в звязку з цим зліквідувало свій чартер.

Третьою історичного значення подією в житті торонтонських українців в тому році було перше православне Богослуження в українській мові, яке відправив о. П. Білон. Того року був створений в Торонті і перший Комітет Православної Громади. Український православний рух, котрий в тих часах ще не всіма належно оцінювався, з року на рік міцнішає і шириться. В цій важливій піонерській праці чолове й почесне місце заняв Союз Українців Самостійників, члени якого для церковної справи не жалували часу, труду і гроша. Йй віддавалися вони з великою самопосвятою, зорганізували велику православну громаду, котра збудувала великий Божий храм — Українську Православну Катедру не тільки для Торонта, але й для цілої Східньої Канади.

Школа Українських Національних Танків артиста-балетмайстра В. Авраменка в Торонті, Канада, 1926 р.

Вкінці 1926 року відбулася ще одна подія, котра для загальної української справи була досить важною. Кожного вечора на Всеканадській Виставці на протязі двох тижнів виступало поперх 200 українських танцюристів школи В. Авраменка. Поверх двох мільйонів різних людей, що в цих днях відвідали цю виставку, приглядалися українським танцям, подивлялися красу української ноші і може перший раз у свому житті довідалися про Україну й українців. Знаємо, що управа Всеканадської Виставки на Гренд Стенд допускає лише визначних артистів. Велике признание належить тим торонтонським українцям, що уможливили виступ українських танцюристів на цій виставці, як також велика вдячність належить і самому В. Авраменкові, що зумів таке велике число своїх учнів вивести перед мільйонову публику цієї виставки.

Західне Торонто.

На початку мого побуту в Торонті, я замешкав в західній частині міста, де в той час оселилося споре число наших людей. Як вже згадано, була там українська греко-католицька церква. В залі під цією церквою знайшло своє приміщення місцеве Т-во "Просвіта", до якого належало багато парафіян. В цій церковній залі примістив своїх січовиків і В. Босий після того, як видавництво "Пробій" було зліквідоване і йому довелося шукати нового приміщення для своєї "квартири".

Поміж членством "Просвіти", котрих В. Босий і о. Сарматюк ще не встигли втягнути до "Січі", і членами Т-ва "Січ" прийшло скоро до непорозуміння і тертя. Ситуацію ускладнювало ще й те, що парох тієї церкви, надіючись, що акція В. Босого буде мати успіх, одверто ставав по його боці.

27 червня 1927 року в церковній залі відбувся святочних концерт, присвячений десятим роковинам смерті І. Франка. Організацією свята занявся місцевий співацько-допомоговий гурток. Програма свята складалася з вступного слова, виступів хору під управою Н. Юречка, деклямацій, доповіді про життя і творчість І. Франка і кінцевого слова. Я у своєму вступному слові, а С. Ярема у своїй доповіді старалися представити великі заслуги І. Франка для цілого українського народу і зокрема для га-

лицьких українців. Підкреслили ми також великий вплив цього великого сина Галицької Землі на українську молодь, на тодішнє покоління взагалі, що вже перед першою світовою війною стало національно свідомим, а в 1918-1919 роках дало велику 130-тисячну армію до боротьби за відновлення української державности. Але чомусь о. парох у своєму кінцевому слові старався підкреслені нами заслуги І. Франка зменшити і представити його у зовсім іншому світлі. Не трудно було догадатися, що це все говорив о. парох під впливом цього ново-гетьманського руху, яким в ЗДА керував д-р О. Назарук, а в Канаді В. Босий.

Живучи серед українського населення в західній частині Торонта, я скоро прийшов до переконання, що йому бракує доброї книжки і преси. При Т-ві "Просвіта" не було навіть невеличкої книгозбірні. Це й спонукало мене, до спілки з одним парафіянином, заложити українську книгарню, відкриття якої відбулося 15 листопада 1925 р. Але вік цієї книгарні не був довгий, проіснувала вона лише три роки. Мій спільник, хоч сам багато читав і книжкою цікавився, не мав одначе особливого потягу до торговельних справ. Місцеве українське населення, за винятком одиниць, до книги й преси не запалювалося. Далеко ліпшим попитом користувалися грамофонні пластівки. По трьох роках ми продали книгарню іншому українцеві, який її також довго не втримав.

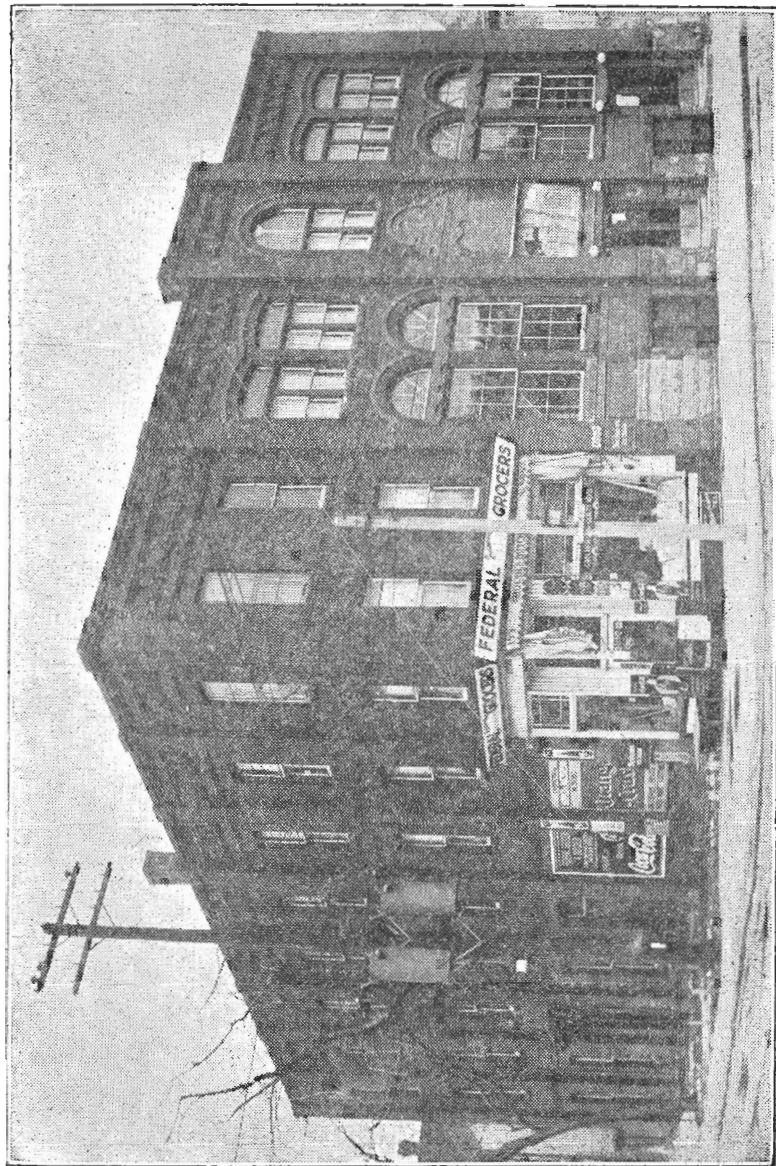
Коли члени "Просвіти" заходили до моєї книгарні, вони дуже часто жалувалися, що їх товариство, через "Січ" В. Босого, вже не має місця в церковному приміщенні і що серед них нуртує думка зліквідувати свою організацію. Я порадив їм пошукати інше приміщення і запевнив їм свою поміч у цій справі. Таке приміщення скоро знайшлося на розі вулиць Едвін і Ройе (тепер Дюпон). В новому приміщенні товариство значно скріпилося, побільшило свій особовий склад новим членством і розвинуло ширшу культурно-освітню діяльність.

Прийшло мені тоді на думку також, що для збільшення фінансових засобів "Просвіти", а тим самим і для її зміцнення взагалі, варто було б заснувати кооперативу споживчих товарів. Цей мій проєкт знайшов загальне зрозуміння серед членів т-ва і введовзі були скликанні збори основоположників цієї нової організації. В дуже скорому

часі було зібрано уділовий капітал, що цілковито вистарчав на заложення кооперативної крамниці. Уділ виносив 25 долярів. Передавши ведення книгарні іншій особі, я особисто занявся веденням кооперативної крамниці. До помочі мені було призначено М. Юречка, а після нього М. Блаженка. Крамниця добре просперувала і помітно розвивалася. Внедовзі її перенесли до ширшого і вигіднішого приміщення. По упливі одного року уділи членів більш ніж подвоїлися. Коли в тому часі хтось виступав з кооперативи, то йому замість 25 долярів уділового капіталу виплачували 50 долярів. З цього стану річей члени кооперативи були дуже задоволені і ще в більшою увагою ставилися до всіх потреб своєї новозаснованої економічної пляцівки. А водночас я побачив, що моя місія в кооперативі була скінчена і я вийшов з управи, передавши ведення skleпу М. Блаженкові.

Чому в пізніших роках ця кооперативна крамниця опинилася в посіданню лише двох членів — мені й до цього часу невідомо. Я мешкав тоді вже в іншій дільниці міста і не мав нагоди про це довідатися. Та й була це не перша і не остання кооперативна крамниця, котра в такий спосіб покінчила своє існування. Які були причини цього явища? Чому українська споживча кооперація в Канаді не мала успіху? На мою думку причиною було те, що керівники кооперативних крамниць не стреміли до того, щоби виробити собі належний авторитет серед членства. Члени кооперативи, будучи її покупцями, а одночасно вважаючи себе її співвласниками, дуже часто вмішувалися в справу керування крамницею, керівникам sklepів давали свої, дуже часто суперечні, директиви і побажання. Праця керівника крамниці в цих обставинах не була легкою: догодивши одним, він стягав на себе незадоволення інших. На становищі керівників відбувалися часті зміни, що негативно відбивалося і на просперуванні самої крамниці. Я знаю кількох осіб у Торонті і в інших місцевостях, що не мали успіху в керуванні кооперативною крамницею, в той час, як своє власне підприємство вони провадили з великим успіхом.

В 1935 році більшість членів Т-ва "Просвіта" в західньому Торонті вписалося до УНО, тим самим і саме Т-во "Просвіта" опинилося в організаційній його структурі і існує нині як філія УНО в Західньому Торонті.

Український Народній Дім в Торонті, Онт., куплений в 1927 році.

Прикінці 1928 р. трьох торонтонських українців на окраїнах Торонта zaloжили молочарню, яку назвали назвою вулиці, при якій вона знаходилася—„Роджерс Дейрі”. Всі вони були між собою споріднені і походили з одного села. Двоє з них мали свої власні газолінові стації і ними управляли. Третій занявся управою молочарні. Жаден з них не був обзнайомлений з технікою ведення молочарського підприємства та з його виробами. Не було тоді в Торонті нікого з українців, що мав би практику і досвід провадження подібного підприємства, яке для свого успішного розвитку потребує власне двох річей — досвіду і грошей. Організаторам новозаснованої молочарні бракувало і одного, і другого. Десь в тих часах зявився у Торонті Теодор Угринюк, котрий був трохи обзнайомлений з виробництвом молочарських продуктів, бо працював в подібному підприємстві у свого брата на Заході Канади. Його й було нанято до молочарні для пастеризації молока. Але вже в перших місяцях існування цього підприємства виявилось, що брак досвіду, і особливо грошей, не пророкує будь-якого розвитку молочарні і її організатори почали шукати українця, що міг би вложити в підприємство трохи грошей і взяти на себе загальне керівництво.

Ще в той час, як я завідував кооперативною крамницею з західньому Торонті, власники молочарні в цій справі зверталися до мене. По довшій надумі я прийняв їх пропозицію. Я взяв з собою ще одного українця, що мав працювати в молочарні, в підприємство вложив я певну суму грошей, і всі ми, пять осіб, стали рівноправними уділовцями цієї спілки.

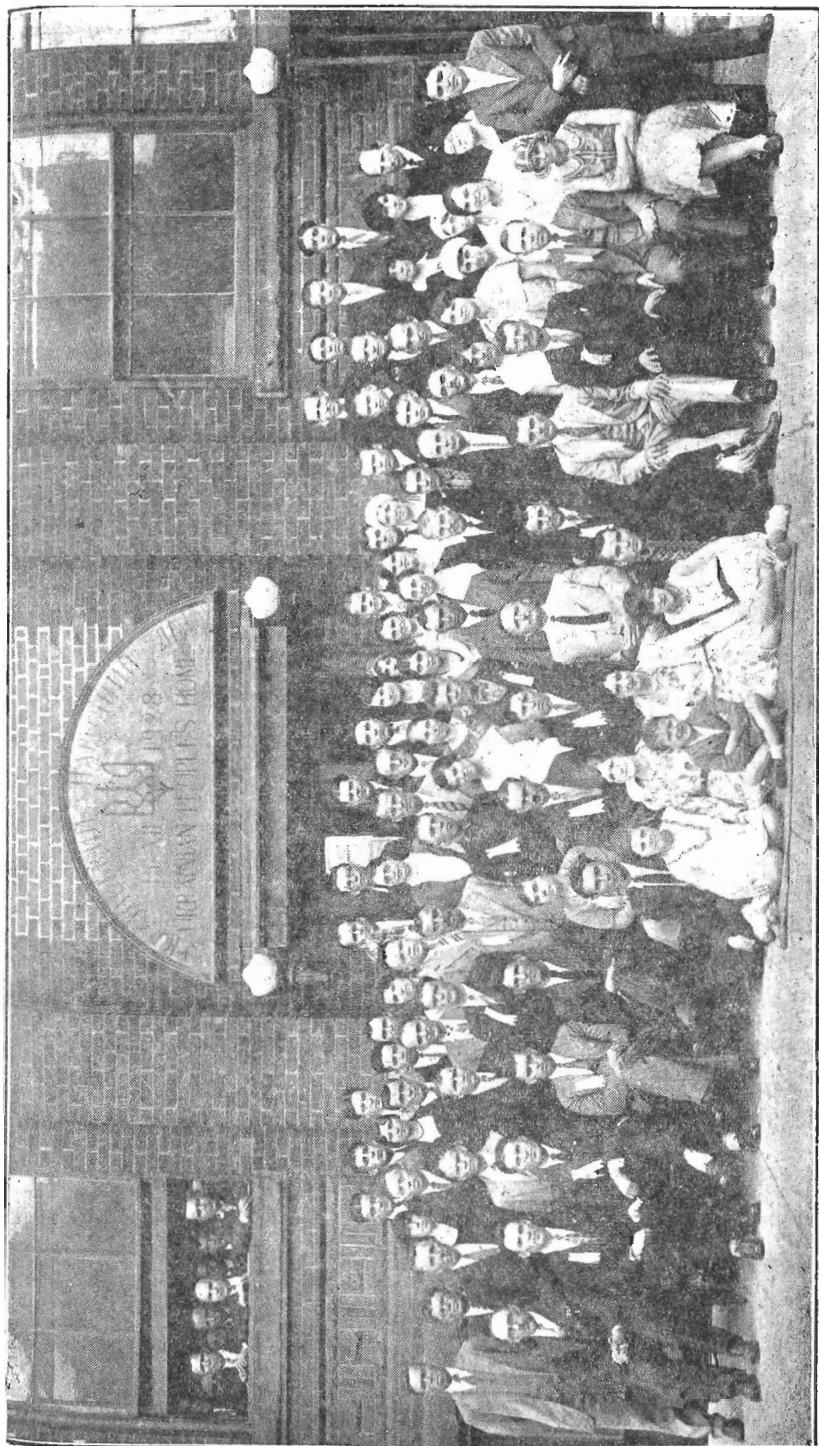
Управу молочарні перебрав я прикінці 1929 року, саме тоді, як північно-американська і канадійська біржі почалу нотувати ражучий спадок цін вартісних паперів, що було звязане з початком тяжкої і затяжної господарської кризи в ЗДА і Канаді. Депресія і безробіття тривали аж до другої світової війни. З молочарською практикою я також не був ознайомлений. Треба було на скору руку й мені вчитися молочарської справи. А з другого боку, щоб витримати конкуренцію на ринку і утримати при житті наше підприємство, необхідно було його поширити і модернізувати. Маючи це на увазі, ми в короткому часі закупили більше площі і розбудували молочарський буди-

нок, придбали нові машини і т. ін. Ми зреформували також нашу спілку і замінили її на спілку з обмеженою поручкою. Давало це ширші можливості для збільшення закладового капіталу підприємства, а саму відповідальність обмежувало висотою уділів вложений у підприємство.

Економічна депресія, що тоді розпочалася і в Канаді, мала свій непереможний вплив на хід праці промислових підприємств, а в тому і на Роджерс Дейрі. Велика кількість робітництва перебувала без праці і терпіла на безгрошівля. Багатьом приходили з допомогою урядові чинники. Кожний старався за найменше грошей якнайбільше дістати. Урядові чинники також встановили ціни за купу і продажу молока молочарнями. Але в той час, як ціни продажу молока фермерами були контрольовані урядом, ціни продажу молока молочарнями не були тоді ще так стисло контрольовані. Це давало молочарням можливість широкої конкуренції і вони в скорому часі обнизили ціни продажу молока з встановлених 11 центів до 8 центів за кварту. Молочарня Роджерс Дейрі йшла також цим шляхом, на цій ріжниці тратила до 8,000 доларів річно, але затримала при собі свою клієнтелю.

В часах економічної депресії, в бажанні догодити своїй клієнтелі, молочарні, як правило, не побирали заставу за взяті пляшки. На тому поносили вони, як також і Роджерс Дейрі, значні страти, бо далеко не всі покупці почувалися до обов'язку взяті пляшки повернути. Та помимо цього всього наша молочарня депресію пережила і вдержалася при житті. З війною прийшли кращі економічні обставини. Безробіття щезло, праці нікому не бракувало. Уряд прийшов молочарським підприємствам з допомогою, встановив тверду продажну ціну молока і заборонив конкуренційне обниження цін. Молочарні заключили між собою угоду побирати від клієнтів пятицентовий застав за кожную згублену пляшку. Для праці молочарень, а в тому і для нашої молочарні, прийшли ліпші часи.

Свого часу на сторінках української преси, між іншим, була згадка й про українську молочарню Роджерс Дейрі. Там і писалося, що молочарня була в руках большевиків. Будучи її управителем на протязі 8 літ, знаю, що як перед мною, так і після мене, аж до нинішнього дня, молочарнею керували і керують українці національно свідомі і виразно антибольшевицького наставлення.

З'їзд українців Східної Канади в 1936 р. в Торонті, Ont., Канада.

Православна Громада у Торонті.

В 1938 році я продав свої молочарські уділи О. Кушнірикові, а також передав йому управу Роджерс Дейрі. В тому році я, в спілці з іншим українцем, набув готель, що був положений в центрі міста. В воєнних роках люди вже мали більше грошей, продукція пива була зменшена, але запотребовання на нього збільшилося. Для кожного готелю була встановлена квота пива, яку він міг дістати і продати. Ці квоти звичайно розпродувалися щоднини на протязі кількох годин. Інші обовязки в провадженню підприємства не вимагали від мене багато часу і я мав знову можливість віддатися громадській праці. В 1943 році на зборах Православної Громади я погодився увійти до її управи з обовязками скарбника і на цьому становищі перебував я чотири роки.

Вже в першому році мого перебування в управі громади сконстатував я потребу запровадження такої системи книговодства, яка давала б можливість вкінці кожного року легко спорядити відповідний фінансовий звіт та представити його на зборах кожному членові громади. На мою думку, цієї реформи книговости вимагав той факт, що Православна Громада перебувала напередодні будови нової великої церкви, а в звязку з цим мусіла розбудовувати й свою фінансову базу. Збирання пожертв від членів громади та її прихильників має успіх тоді, коли кожний жертводавець докладно знає, на що саме ужито його пожертву. Річний фінансовий звіт, з широким углядженням всіх прибуткових і видаткових позицій, дає кожному членові можливість приглянутися до господарювання управи, проаналізувати її господарку, а тим самим й ставитися до самої управи з відповідним довіррям.

Певна частина членів громади, а в тому і контрольна комісія, поставилися до моєї реформи з певним упередженням. Контрольна комісія на річних загальних зборах членів громади заявила, що книговість громади вона знайшла в порядку, але мого друкованого фінансового звіту не підписала. Мотивувала це тим, що не знає, чи він є правильно уложений, хоч він і був споряджений на підставі тих книжок і документів, які вона проконтролювала. На тих загальних зборах кожний член громади мав одначе в руках цей друкований фінансовий звіт управи, а на наступних загальних зборах я вже не мав жадних клопотів

з уприлюдненням фінансового звіту, навпаки, з запровадженої мною системи всі були задоволені. Від того часу й до нині на кожних річних зборах членства Православної Громади представляються ці фінансові звіти, що дають можливість кожному членові вглянутися в господарювання управи, а тим самим з більшою жертвенністю і більшим довіррям ставитися до потреб Громади.

Українсько-Канадійський Горожанський Клуб.

В 1943 році довелося мені трохи попрацювати і в іншій ділянці, що носила характер громадсько-політичний. Прийшло мені на думку заснувати у Торонті клуб, цілтю якого було би освідомлювати своїх членів, і українське громадянство взагалі, в справах канадійського горожанства та його привілеїв для української спільноти у Канаді, що в своїх наслідках мало би заохотити українців до більш активної участі в громадсько-політичному житті Канади.

Вкінці літнього сезону того року почав я переговорювати в тій справі з деякими визначними українськими громадянами. Всі вони погоджувалися з моїми думками і радили, щоб організацію клубу перевести не відкладаючи на довший час. Вже у вересні того року був створений ініціативний комітет, в склад якого увійшли: І. Бодруг, Д. Гункевич, М. Деренюк, М. Лемішка і І. Гуменюк. Цей комітет опрацював проєкт статуту. Організація мала носити назву — Українсько-Канадійський Горожанський Клуб в Торонто. Завдання клубу в тому статуті були досить широко зазначені:

“а) Освідомлятися в горожанських правах і привілеях та в політичних напрямках і течіях Домінії Канади.

б) Заступатися за горожанами Канади українського походження перед урядами муніципалів, провінцій та в Домінії.

в) Ставити, іменувати та вибирати своїх представників до муніципальних, провінційальних та федеральних урядових тіл.

г) Заохочувати і підучувати своїх членів до діяльної участі в політичній, громадській та державній житті цієї Домінії, а також помагати не-горожанам Канади українського походження стати горожанами Канади”.

З нагоди організації клубу було випущено відповідну

відозву до українського громадянства, а 10 жовтня того року заходами Комітету було організовано вже перше загальне віче. Відбулося воно в домівці Православної Громади і на ньому було виголошено чотири наступні доповіді:

1. "Патріотизм та горожанство" — виголосив Ів. Бодруг,

2. "Політика та наше економічне становище в Канаді" — Д. Гункевич,

3. "Політика і освіта" — М. Мізинчук,

4. "Політика і наші професіоналісти" — д-р М. Мігайчук.

Після доповідей відбулися дискусії і впис членів. Дві наступні доповіді вже відбулися в приміщенні Українського Народного Дому 31 жовтня того року і темою їх було:

1. "Українці в канадській політиці" — адв. А. Орищак,

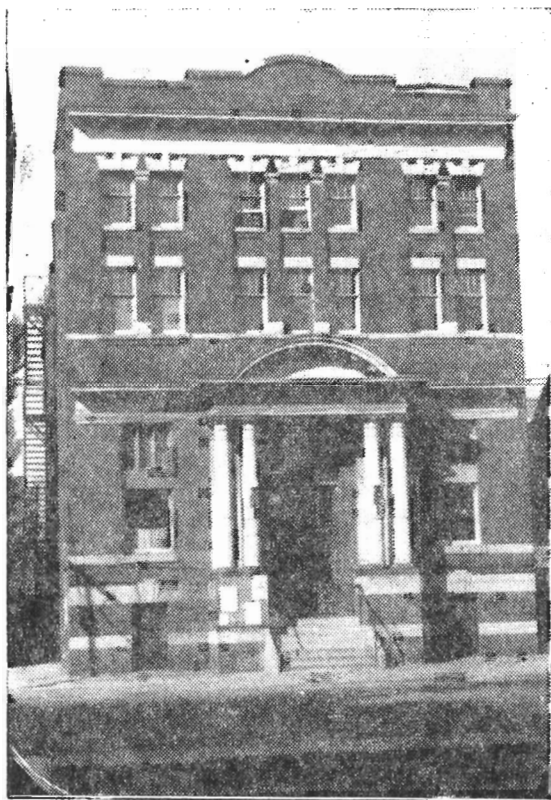
2. "Майбутня роля українців у політиці Канади" — адв. Володимир Гуменюк.

14 листопада того року на зборах, що їх організував Комітет в домівці Православної Громади, промовляв тодішній мейор міста д-р Ф. Конбой. Темою його промови були — "Наші завдання сучасні і майбутні". Зчасом, коли до клубу вже вписалася значна кількість членів, були скликані й організаційні збори, що відбулися 27 листопада того року. На цих зборах було схвалено статут і обрано сталу управу клубу. До цієї управи увійшли: Ів. Гуменюк — голова, О. Квас — заступник голови, М. Лемішка — рекордовий секретар, Ів. Бодруг — політичний референт, М. Деренюк — скарбник, Д. Гункевич — організатор, Т. Гуменюк — кореспондент. До контрольної комісії клубу тоді увійшли: Д. Лобай, Ст. Шеремета і П. Колодій.

Під новий 1944-ий рік Українсько-Канадійський Горожанський Клуб організував новірічну зустріч, яка відбулася в приміщенні Українського Народного Дому. Програма цієї імпрези складалася з спільної вечери, трьох промов на тему обовязків горожанина, а також забави.

Активним був Українсько-Канадійський Горожанський Клуб і в 1944 році. Було виготовлено тоді де-кілька нових докладів, як: "Сучасне завдання канадійських українців" — інж. Я. Нестеренка, "Колиска і розвій україн-

ського народу” — П. Крата і ін. Одна з клубових імпрез була присвячена дискусіям на тему: — “Українці в Західній Канаді мають більшу спроможність впливати на хід канадійського життя, ніж українці східньої Канади”. В дебатах цю тезу боронили адвокат Н. Романюк і д-р М. Мігайчук. З протилежними твердженнями виступали адвокат Т. Гуменюк і інж. Я. Нестеренко. Уряджував клуб

Домівка Православної Громади в Торонті, Онт., закуплена в 1938 році заходами членів Т-ва Українців Самостійників у Торонті, Онт. (СУС в Торонті).

також передвиборчі віча, метою яких було познайомити українське суспільство з програмою і діяльністю головних канадійських політичних партій. При цій нагоді учасникам віч пригадувався також їх обов'язок брати активну участь у виборчій кампанії і зокрема в голосуванні.

В 1945 році Українсько-Канадійський Горожанський Клуб припинив свою діяльність. Здається, що не було кому його провадити. Мое власне підприємство вимагало від мене присвячувати йому більше часу. Я, хоч ще й залишався в управі Православної Громади, то одначе з обов'язків очолювати управу клубу мусів зрезигнувати. Тим більше, що в тому ж 1945 році довелося мені очолити ще одну українську організацію, яка в початках свого існування вимагала від мене більше часу, ніж дві попередні разом взяті.

Фонд Допомоги Українців Канади.

В 1945 році при Комітеті Українців Канади у Вінніпегу був створений Фонд Допомоги Українців Канади. На торонтонський відділ Комітету Українців Канади покладалося завдання створити Фонд Допомоги в Торонті. При організації цього Фонду ексекютива торонтонського КУК мала, одначе, трохи клопоту. Члени ексекютиви не хотіли цього брати на себе і в організації Фонду Допомоги стали на інший шлях, ніж це було в Вінніпегу. На засіданні ексекютиви 22 травня 1945 року було вирішено скликати на день 5-го червня представників складових організацій КУК і їм цю справу доручити. Ці збори відбулися в Українському Народному Домі. На них був присутнім і я, як представник Т-ва Українців Самостійників в Торонті. На цих зборах вдалося створити лише ініціативний комітет по організації Фонду Допомоги, обов'язком якого було довести до того, щоб у Торонті Фонд Допомоги був створений. В склад цього ініціативного комітету увійшли: Ів. Гуменюк, М. Сельвашій і Ів. Петровський. На засіданні ініціативного комітету, що відбулося 12 червня того року в залі Союзу Гетьманців Державників, було обрано сталу управу Фонду Допомоги в складі: Ів. Гуменюк — голова, М. Яримович — заступник голови, К. Сакалюк — рекордовий секретар, М. Дудар — скарбник і Ів. Петровський — член управи.

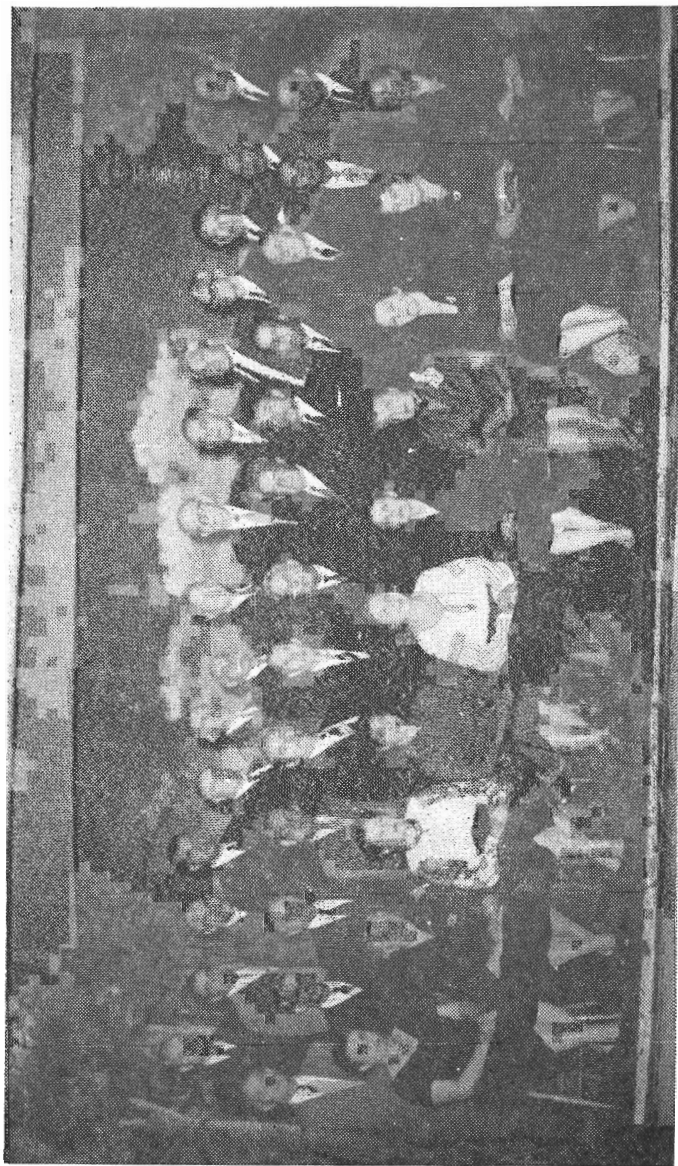
Приймаючи на себе обов'язки голови управи Фонду Допомоги, я знав, що не зможу належної кількості часу присвячувати праці в інших установах, до управ яких я належав. Але іншого виходу не було. В процесі творення комітету я побачив, що може так статися, що її не буде створено, якщо я не візьму на себе, пропонованих мені,

обов'язків голови управи. А крім того, організація Фонду Допомоги була дуже важною і актуальною справою, яка вимагала негайної і енергійної дії. В Європі на вигнанні перебувала велика маса українських скитальців, що перебували у великих злиднях і терпіли страшну нужду. Від нас, що перебували в достатках на вільній канадській землі, вимагалось негайного чину, негайної допомогової акції нашим братам і сестрам, що перебували на скитанні.

Управа Фонду Допомоги розпочала свою працю організацією великого віча, на якому було переведено першу збірку на допомогу скитальцям. Віче відбулося 10 серпня 1945 року в залі Українського Народного Дому. Головним промовцем на ньому був Ст. Шумейко — тодішній голова Українського Конгресового Комітету в ЗДА. Переведена на вічу збірка дала \$2,304.00. Одночасно з цим до управи Фонду Допомоги почали напливати й інші суми, що їх збирала патріотична українська громада в Торонті при різних нагодах і в різних підприємствах, бо від активної участі в допомоговій акції жадна українська організація, за винятком комуністів, не ухилялася.

В той час, коли від кожного члена управи Фонду Допомоги вимагалось не тільки максимального вкладу часу, але й певної самопожертви для цієї шляхетної і вдячної справи, яку переводив тоді Фонд Допомоги, скарбник управи був змушений на деякий час виїхати з Торонта і мені довелося перебрати на себе й його обов'язки. Будучи переконаним у тому, що успіх кожної акції, опертої на жертвенності громадянства, має успіх тоді, коли уприлюднюється як самих жертводавців, так і спосіб господарювання громадським грошем, я широко послуговувався цією засадою в моїй тодішній праці. Всі впливи пожертв в допомоговий фонд систематично нотувалися на сторінках "Українського Робітника" з узглядненням даних: де, коли, в якому підприємстві і в якій сумі гроші були зібрані, а також коли і хто мені їх передав.

Українське громадянство міста Торонта на протязі трьох років зібрало тоді в Фонд Допомоги Українців Канади \$29,661.10. В атмосфері загально-прихильного ставлення до завдань, які ставив перед собою Фонд Допомоги, мені особисто, а також і іншим членам управи Фонду, приємно було працювати і віддавати весь свій вільний час так шляхетній справі, якою була допомога українським скитальцям.

Піонери українського освітньо-економічного і церковного руху перед тридцятью роками в Торонті, Онт. (Імена подані на стор. 53.)

Православна Громада у Торонті в 1947-1950 роках.

В 1947 році довелося мені не мало часу присвятити й справам Української Православної Громади в Торонті на становищі скарбника управи і члена Будівельного Комітету, котрий в тому році розпочав будову нового церковного будинку — будучої православної катедри в Торонті. Будівельний комітет в тому році провадив широку акцію збору пожертв на будівельний фонд, яка дала понад 20,000 долярів. В листопаді того року відбулося урочисте посвячення наріжного каменя під будову нового церковного будинку, а в наступному 1948 році цей будинок вже був викінчений і 7-го листопада 1948 року відбулося його урочисте відкриття.

В 1950 році на домагання членів Православної Громади я прийняв обовязки голови управи громади. В тому часі Православна Громада в Торонті вже поважно розрослася, і від голови, як і від кожного члена управи взагалі, життя громади вимагало присвячувати йому багато часу і праці. Той факт, що до управи громади увійшли тоді люди свідомі своїх обовязків і енергійні, як також і деякі інші обставини, — створювали сприятливий ґрунт для того, щоб наша праця для добра української церкви була успішною. Такою й була вона в перших місяцях нашого урядування. В пізніших місяцях, одначе, обставини дещо змінилися.

В 1950 році мав відбутися Собор Української Православної Церкви в Канаді, на порядку денному якого стояла, між іншим, і справа резигнації архієпископа Мстислава з керівництва Українською Православною Церквою в Канаді. Ця остання поділила членство нашої громади на два протилежні табори. Одні були того переконання, що коли Владика увійшов в контакт з Українською Православною Церквою в ЗДА та з деякими єрархами інших

Підписи до світлини на стор. 52.

Сидять зліва направо: Е. Деренюк, М. Хабаль, С. Габа, П. Буртник, А. Кунікевич, К. Сакалюк, М. Квас, М. Гужда, О. Гуменюк і М. Федорів.

Стоять (середній ряд): І. Гуменюк, Г. Гужда, Н. Храпко, Р. Карман, Н. Кейван, Тео. Гуменюк, М. Кунікевич, В. Кухта, О. Квас, М. Материн, М. Лібер, Н. Сакалюк і М. Деренюк.

Третій ряд: П. Колодій, М. Мишкєвич, П. Шевчук, О. Федорів, М. Хабаль, М. Гужда, М. Маняч, І. Габа, Тео. Ганчарик, О. Кушнір, Н. Лібер, Гр. Мазурик, І. Карман, М. Яримович, Ст. Кривоус.

православних церков без згоди на це нашої Церкви в Канаді, — то його резигнацію належить прийняти. Другі, знову ж, стояли за тим, щоб Владика і далі нашу Церкву в Канаді очолював. І одні, і другі, ще перед Собором розпочали акцію масового впису нових членів до громади, які своїми голосами мали децидувати при виборі делегатів на Собор. На долю управи випало лагодити ці суперечности та стреміти до того, щоб на загальних зборах членства, яких у тому році було аж 11 виносилися ухвали, що були б корисні для цієї громади.

18-22 червня того року в Саскатуні відбувся Собор. Спори між нашим членством притихли, бо всі побачили, що справи на Соборі вирішуються не представниками тих чи інших місцевостей, а спільною волею усіх делегатів з цілої Канади, волею більшости.

Після Собору Православна Громада в Торонті дістала вже двох священників, замість одного. Оголошений на річних загальних зборах членства звіт з цілорічної праці був досить задовільний. Фінансовий стан громади у тому році був кращий, ніж у попередньому році: прибутки виносили \$37,565.23, по залагодженню всіх видатків майно громади збільшилося на \$20,544.23.

Відзначення 60-ліття поселення українців у Канаді.

29-30 вересня 1951 року в Торонті відбулося, організоване заходами торонтонського відділу Комітету Українців Канади, величаве свято — відзначення 60-ліття поселення українців у Канаді. Для переведення організації цього свята було створено окремий комітет, в якому було зарепрезентоване “старе” і “нове” українське громадянство. Цей комітет дуже радо прийняв на себе обовязки по організації Свята Піонерів, але чомусь одразу і в зручний спосіб він увільнив себе від праці. Він наняв чотирьох урядовців і їм довірив організацію свята, а також 4,000 долярів кредиту на організаційні видатки, залишаючи для себе лише загальну репрезентацію. Урядовці, маючи вільну руку і досить поважний фонд, розпочали організацію свята на широку скалю. Програма свята була досить широка і закінчилася в неділю 30 вересня величавим бенкетом в Кінг Едвард Готелю. На протязі кількох днів була відкрита для громадянства також “Ювілейна Українська

Національна Виставка". Все українське громадянство м. Торонта і його околиць до Свята Піонерів поставилося дуже прихильно, масово відвідуючи в обох днях всі його імпрези. Прибутки з організації свята були великі і досягли суми \$16,993.52, але ще більшими були видатки по організації свята, які виносили \$19,134.83. Маючи великий моральний і репрезентаційний успіх, Свято Піонерів принесло дефіцит, що сягав \$2,141.30.

Я був переконаний, що Свято Піонерів можна було організувати так само величаво, але з значно меншими витратами, якщо б Ювілейний Комітет був присвятив його організації більше уваги. Виконуючи в 1951 році обов'язки скарбника управи Т-ва Українців Самостійників і члена контрольної комісії в управі Православної Громади, я з громадських обов'язків зацікавився організацією цього свята. Увійшовши в контакт з вже згаданими мною комітетовими урядниками, я зібрав у них точні дані прибутків і видатків і злагодив фінансовий звіт з організації свята, з якого торонтонське громадянство може вперше довідатися про ті великі суми прибутків і витрат як також і про дефіцит, про які я вище згадую.

Товариство Українців Самостійників.

В 1952 році я мав аж три окремі функції в різних українських установах, а до того ще й далі провадив своє власне підприємство. На річних загальних зборах Т-ва Українців Самостійників в тому році я прийняв обов'язки голови управи Т-ва, в Православній Громаді я був далі членом контрольної комісії, а в торонтонському відділі Комітету Українців Канади виконував обов'язки скарбника.

Виконання обов'язків члена контрольної комісії при Православній Громаді не справляло великих труднощів, бо справи були мені відомі, а рахівництво від кількох літ провадилося взірцево. Виконувати обов'язки скарбника управи КУК також не було тяжким. Відділ КУК у тому році мав усіх прибутків лише на суму \$5,338.02. Найбільше часу могли забирати в мене обов'язки голови управи Т-ва Українців Самостійників, бо торонтонський ТУС був дещо занедбаний. Хоч початки існування Т-ва Українців Самостійників у Торонті сягають ще 1929 року і хоч він до цьо-

го часу без перерви існує, то одначе поза кількома успішними з'їздами СУС східньої Канади для своєї власної організації місцевий ТУС багато не зробив. Шкода велика, що так важній у нашому житті організації українське громадянство не спромоглося присвятити більше часу і зусиль. Кількість членства торонтонського ТУС могла сягати далеко більшого числа. Не може місцевий ТУС похвалитися й своїм окремим маєтком. Замало часу присвячували члени для своєї власної організації, а працювали для інших українських установ. Провідні члени ТУС в свій час багато зусиль вкладали в розвиток українського Народного Дому в Торонті. Пізніше всі свої сили присвячували вони

**З'їзд селян з села Поточиськ в Торонті, Канада,
в днях 4 і 5 вересня, 1949.**

організації життя Української Православної Громади. Ніхто інший, тільки членство Союзу Українців Самостійників своєю безупинною працею довело до того, що в Торонті було створено сильний православний осередок східньої Канади, одну з найбільших православних громад у Канаді, маєток якої сягає нині досить показних сум. Багато уваги і праці присвячували члени ТУС і для торонтонського відділу КУК, належно доцінюючи значення цієї організації в житті української спільноти у Канаді та на протязі девяти літ її очолюючи.

Коли б членство Союзу Українців Самостійників в Канаді більше дбало про справи своєї організації в минулому, як це робили інші організації, то воно сіткою своїх власних домів було б вкрило цілу Канаду. Але члени СУС на перше місце у своїх стремліннях ставили справу організації православних громад, будову храмів Божих і т. ін. І осягнувши поважних успіхів на цьому полі, вони повинні працювати тепер також для скріплення своєї власної організації — Т-ва Українців Самостійників.

Старокраєва преса. “Український Голос”.

Коли я згадую тут про те, що весь час свого перебування у Канаді я дорожив справою Старого Краю і в міру моїх спроможностей старався йому допомогти, а також коли в різних українських товариствах і установах я добровільно брав на себе різні обовязки і сумлінно їх виконував, — то мушу сказати тут й про те, що саме спонукувало мене до того і з яких джерел я черпав енергію до національно-громадської роботи.

Зі Старого Краю я не привіз з собою жадного досвіду, бо в мойому селі жадного освітнього чи громадсько-політичного руху в тих часах не було. По закінченні мною народньої школи, через брак матеріяльних засобів я не міг продовжувати моєї освіти. Також не був я приготований до якогось ремесла, міг лише працювати в сільському господарстві біля управи поля. В цих обставинах я почав застановлятися над своєю будучиною та думати про те, яка доля чекає мене в мойому дальшому житті. І, думаючи про це, я приходив до висновку, що при першій нагоді я мушу виїхати до Канади, заробити там трохи гроша, щоб було защо купити пару моргів поля, та повернути до Краю і зайнятися господарюванням. В тих, ніби нормальних, часах перед першою світовою війною з матеріяльного боку селянинові вже не так зле поводилося, якщо він мав господарство з кільканадцяти моргами поля, а до того й був ще хоч трохи грамотний. Великого маєтку від своїх родичів я не міг сподіватися, бо у нас була велика родина.

Думаючи про Канаду, я не занедбував справи моєї самоосвіти. Багато міг я осягнути при допомозі читання книжок. Але, як я вже згадував про це, в мойому селі не

було ані читальні, ані якого будь іншого освітнього товариства. Також була посуха на книжку і в мойому домі. Одиноким, що можна було до читання легко набути, то газетка "Місіонар" та місієйні книжочки, що їх видавали отці Василяне в Жовкві. Цю літературу я купував у нашій церкві. "Місіонар" — то була газетка католицько-релігійного змісту і про справи культурно-освітні там нічого не писалося. Навпаки, час від часу "Місіонар" виступав проти цього руху. Ще й нині мені пригадується одна стаття, що була уміщена в "Місіонарі": — "Вилізло шило з мішка". Ця стаття була написана проти Івана Франка. Там закидалося Франкові, що він є радикалом і, як радикал, він є дуже небезпечною людиною. "Місіонар" перестерігав своїх читачів, щоб до кличів Франка, якими тоді захоплювалося українська молодь, які побуджували цю молодь до національно-політичного руху, — ставитися обережно, бо вони шкідливі.

Все це читав я "від дошки до дошки" і приймав за добру монету, не передчуваючи того, що колись в будучині, в Канаді, прийдеться мені назвати читальню "Просвіти" іменем Івана Франка, споминати його не злим, тихим словом та клонити свою голову перед ним за його великі заслуги для українського народу.

Серед таких обставин я виростав у своїому селі, аж доки з своїм вузько-релігійним світоглядом не виїхав до Канади. Не застав я також нічого рожевого на організаційно-освітньому полі, коли приїхав до Форт Вілліяму, в Канаді. Не було тоді там нікого між нашими людьми, хто мав би вищу освіту і хто міг би давати напрям цьому рухові і його провадити.

Коли ми заснували у Вест Форт Вілліямі читальню "Просвіта", то zorganizували при ній й невеличку бібліотеку. Це дало мені нагоду читати книжки різного змісту. До "Просвіти" приходили старокраєві газети, як "Діло", "Свобода", "Письмо Просвіти" і інші. Ці газети дали мені спроможність познайомитися і пізнати тодішній національно-політичний рух українського народу на його рідних землях. В тій пресі писалося про виступи українських послів у Віденському парляменті, де вони звертали увагу австрійському урядові на кривди, які діялися нашому народові. З тої преси я також довідався, як наші послы провадили боротьбу з поляками в Львівському соймі, домагаючися окремого українського університету у Львові, а

також автономії для Східньої Галичини. Там писалося, як поставали в Галичині приватні українські гімназії, товариства “Січ”, “Сокіл” і т. ін. Тим цілим українським рухом я цікавився і ним захоплювався. Цей швидкий поступ у відродженні українського народу тримав й мою істоту під своїм впливом і змушував мене цілий час мого побуту в Канаді пам’ятати про Старий Край, а також, використовуючи всі можливості і кожную нагоду, йому давати поміч. Тоді я все ще мав на думці повернути до Старого Краю, а тому в канадійське життя включався в дуже повільному темпі. Переломовим моментом в моїх замірах був той день, коли я довідався, що Рада Амбасадорів в Парижі признала на 25 років західньо-українські землі Польщі. Аж тоді я рішився стати обома ногами на канадійський ґрунт.

Не багато людей з української еміграції, що прибула до Канади, мало нагоду читати тоді українську старокраєву пресу, а крім того ця старокраєва преса для освідомлення наших поселенців в Канаді не була вповні вистарчаюча. Ні одна з тих газет в тих часах не піклувалася долею української іміграції в Канаді. Не було в тій пресі жадних вказівок для нас, чи поучень, як нам тут починати організацію нашого громадського життя, щоб українська іміграція в Канаді була корисна для Старого Краю, а з другого боку, щоби вона безслідно не потонула у великому канадійському морю.

Свідоміші з-поміж нас одиниці вже в самих початках нашого перебування в Канаді мали побоювання, що до такого стану може прийти, якщо наша іміграція сама за себе не подбає. В цьому випадкові ми мали щастя, бо серед нашої, світом забутої, іміграції знайшлися люди, що до цього не допустили. Малий гурток з великою вірою в українську правду, з чистими руками і з великою самопосвятою — приступив до великого діла! Без матеріальних засобів, без чужої допомоги цей невеличкий гурт людей почав в 1910 році видавати українську газету — “Український Голос”, що поставив собі за ціль всебічне освідомлення свого народу тут на еміграції.

З появленням “Українського Голосу” почали поволі зникати всі ті ріжні назви, що ними ми себе в Канаді називали. “Український Голос” учив нас, що одинокою нашою назвою є українець, а нашої колишньої батьківщини — Україна. “Український Голос” заставив нас самостійно

думати, вистерігатися чужих і шкідливих впливів. Він обороняв нас від всяких ворожих нападів, учив нас, щоб ми не забували про свій нарід на рідних землях і всіми засобами приходили йому з допомогою в його визвольних змаганнях. Він вчив нас також, щоб ми були примірними горожанами Канади.

Заслуги “Українського Голосу” для українського народу, і зокрема для української іміграції у Канаді, є великі. Не є легко мені їх оцінити. Але тут хочу підкреслити те, що тим усім піонерам “Українського Голосу”, що започаткували це видавництво і в тяжких для нас усіх часах його утримали, належить від усього українського громадянства щира подяка. Пишучи ці рядки, цю щиру подяку складую їм від себе.

Кінцеві завваги.

Мое готельове підприємство знаходилося в центрі міста, в дільниці, яку управа міста вибрала для будови нового “Сіті Голу”. Кілька десятків парцель, а в тому і мій готельовий будинок, мали бути зрівнані з землею, щоб уступити місця для будови багатоповерхового і репрезентаційного торонтонського магістрату. Мій готель був закуплений містом в 1953 році. Таким чином я звільнився від своїх бизнесових обов'язків та вирішив трохи відпочити. Одначе довго відпочивати мені не довелося. На початку 1954 року я захворів і був змушений перейти тяжку операцію. Пролежав шість тижнів у шпиталю. Помалу прийшов знову до здоров'я, але вже не до того, що я його мав перед тим.

Перебуваючи у Канаді, я в міру своїх сил брав участь у громадському житті. Хоч вже і при слабшому здоров'ю не міг я відмовитися від моєї дальшої участі в громадській праці. На початку 1955 року я прийняв на себе обов'язки голови Т-ва Сприяння Українській Національній Раді, яке ставить перед собою шляхетне завдання матеріально і морально допомагати Українському Державному Центрові в екзилу провадити далі боротьбу за визволення українського народу з-під советського ярма.

Кінчаючи на цьому своєї короткі спогади з свого 50-літнього перебування у Канаді, молю Всевишнього, щоб допоміг мені діждатися тієї радісної хвилини, коли я

почую, що мій рідний край, котрого я на протязі 50 літ
мойого побуту у Канаді ніколи не забував, буде вільний
від чужих окупантів, а українській нарід на рідних землях
раз на все буде повноправним хазяїном у своїй власній
хаті.

З М І С Т :

	Стор.
Одному з каменярів	5
Вступ	7
Подорож	9
В церкві св. Варвари у Відні	10
Село Поточиська	11
Виїзд з Триєсту	13
Перші кроки в Канаді	14
Церковно-громадське життя	15
Вест Форт Вілліям	16
Закуплення площі під церкву і заснування "Просвіти"	18
Власне підприємство. Перша світова війна	20
Свято Шевченка	23
Будова церкви у Вест Форт Вілліямі	25
Будова нового дому "Просвіти"	25
Відкриття домівки Т-ва "Просвіта" у Порт Артурі	30
Перше Листопадове Свято у Вест Форт Вілліямі	31
Інтерв'ю польського консуля	31
Легалізація "Просвіти". Капеля О. Кошиця	32
Дещо з моїх переживань у Торонті	33
Рік 1926-й, рік важливих подій торонтонських українців	37
Західне Торонто	39
"Роджерс Дейрі"	43
Православна Громада у Торонті	46
Українсько-Канадійський Горожанський Клуб	47
Фонд Допомоги Українців Канади	50
Православна Громада у Торонті в 1947-1950 роках	53
Відзначення 60-ліття поселення українців у Канаді	54
Товариство Українців Самостійників	55
Старокраєва преса. "Український Голос"	57
Кінцеві завваги	60